

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

ГРЕХ Анастасія Василівна

**ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ У СКЛАДІ
ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ БЮДЖЕТУ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)**

спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та
страхування
випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем
«магістр»

Виконала студентка
групи ФФзм-21
Грех А.В.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Коваль С.Л.

Випускну кваліфікаційну
роботу допущено до захисту:

" _____ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А.І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ У ДОХОДАХ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ТЕОРЕТИКО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ	7
1.1. Сутність та призначення загальнодержавних податків і зборів у доходах місцевих бюджетів.....	7
1.2. Нормативно-правова база справляння загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів.....	14
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2 МОНІТОРИНГ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ	24
2.1. Порівняльний аналіз структури загальнодержавних податків і зборів місцевих бюджетів України та бюджету Тернопільської МТГ.....	24
2.2. Податки на прибуток та доходи, на збільшення ринкової вартості: склад, структура та динаміка	33
2.3. Оцінка доходів місцевих бюджетів від податків на споживання та інших загальнодержавних податків.....	40
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЗА РАХУНОК ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	49
Висновки до розділу 3.....	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Загальнодержавні податки є основним джерелом доходів для органів влади, які створюють фінансову основу для виконання ними завдань та функцій. За рахунок фінансових ресурсів, котрі формуються внаслідок справляння загальнодержавних податків і зборів здійснюється фінансування різноманітних сфер діяльності, таких як охорона здоров'я, освіта, інфраструктура та численні соціальні програми.

Крім того, загальнодержавні податки і збори є важелем регулювання економіки за допомогою яких здійснюється вплив на рівень споживання та інвестицій, що у свою чергу дозволяє регулювати економічну активність та підтримувати контроль над інфляцією.

Загальнодержавні податки відіграють важливу роль у формуванні доходів місцевих бюджетів оскільки виступають основним джерелом фінансування для місцевих урядів. Кошти місцевих бюджетів, мобілізовані за допомогою загальнодержавних податків і зборів використовують для розвитку місцевої інфраструктури, утримання місцевих служб, вирішення соціальних питань та забезпечення загального благополуччя жителів місцевих територіальних громад. загальнодержавні податки і збори є важливим джерелом фінансових ресурсів, котре визначає певний рівень автономії та самостійності органів місцевого самоврядування для вирішенні проблем та потреб певної території.

Проблематика формування податкових надходжень бюджетів знайшла свої відображення у наукових дослідженнях вітчизняних вчених та практиків: О. Білаш, А. Боксгорн, Г. Гончар, І. Лунінонь, І. Матьоли, О. Піхоцької, М. Волощук, В. Горина, Я. Греца, Х. Гук, В. Дем'янишина, О. Десятнюк, М. Думчикова, Т. Єфименко, Є. Ерфан, О. Карабін, О. Кириленко, В. Коровій, А. Крисоватого, О. Магопець, М. Степури, І. Сидор, Ф. Ткачика, В. Хлівного та інших науковців. Проте, постійна зміна економічної та політичної ситуації, віроломне вторгнення російської федерації на територію України зумовлюють необхідність дослідження нині існуючих проблем та тенденцій. Так, потреба у комплексному дослідженні теоретичних засад та стану наповнення місцевих

бюджетів за рахунок загальнодержавних податків і зборів визначає актуальність обраної теми та вплинуло на визначення її мети та постановку основних завдань.

Метою роботи є дослідження сутності загальнодержавних податків і зборів та визначення їх ролі у формуванні доходів місцевих бюджетів, моніторинг практики формування доходів місцевих бюджетів за рахунок загальнодержавних податків і зборів, дослідження особливостей їх справляння в умовах воєнного стану, а також обґрунтування напрямків зростання загальнодержавних податків і зборів місцевих бюджетів у період післявоєнного відновлення.

Поставлена мета кваліфікаційної роботи була досягнута завдяки вирішенню наступних основних **завдань**:

- дослідити сутність загальнодержавних податків і зборів та їх роль у доходах місцевих бюджетів;
- вивчити нормативно-правову базу справляння загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів;
- здійснити порівняльний аналіз структури загальнодержавних податків і зборів місцевих бюджетів України та бюджету Тернопільської МТГ;
- проаналізувати склад, структуру та динаміку податки на прибуток та доходи, на збільшення ринкової вартості;
- оцінити доходи місцевих бюджетів від податків на споживання та інших загальнодержавних податків;
- дослідити досвід функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб розвинутих країн світу;
- обґрунтувати шляхи зростання доходів місцевих бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб.

Об'єктом дослідження є загальнодержавні податки і збори, котрі надходять до місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні основи загальнодержавних податків і зборів у складі доходів місцевих бюджетів.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної роботи було застосовано комплекс спеціальних та загальних прийомів і методів наукового дослідження, використання котрих дозволило зробити об'єктивні висновки і дало можливість вирішити поставлені завдання та досягнути поставленої мети. При застосуванні логічного та діалектичного методів з'ясовано сутність та роль загальнодержавних податків і зборів у складі доходів місцевих бюджетів.

Використання правового методу сприяло вивченню нормативно-правової бази справляння загальнодержавних податків і зборів, котрі надходять до місцевих бюджетів.

Застосування аналітичного та графічного методів, методів групування та порівняння надали можливість виявити існуючі тенденції формування доходів місцевих бюджетів за рахунок загальнодержавних податків і зборів та відобразити основні результати дослідження наочно.

Усі вище вказані методи дослідження застосовувалися комплексно, що забезпечило достовірність отриманих результатів кваліфікаційної роботи.

Теоретичну базу дослідження склали наукові надбання науковців та практиків, зокрема: наукові монографії, публікації у науковометричних фахових виданнях тези доповідей на наукових конференціях. **Нормативною базою** дослідження є: «Конституція України» [24], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [25], «Податковий кодекс України» [26], «Бюджетний кодекс України» [28], інші нормативні акти, котрі регламентують справляння загальнодержавних податків і зборів, котрі надходять до місцевих бюджетів.

Інформаційною базою дослідження є: Державний веб-портал бюджету для громадян, звітні дані фінансового управління Тернопільської міської ради.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні комплексного аналізу динаміки, складу та структури загальнодержавних податків і зборів місцевих бюджетів України та бюджету Тернопільської МТГ за 2019–2022 рр., що дало змогу запропонувати шляхи їх зростання.

Практичне значення одержаних результатів. На підставі вивчення досвіду функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб розвинутих країн світу сформульовано практичні рекомендації щодо підвищення рівня податкової культури громадян України та зміни їх ставлення до конституційного обов'язку сплачувати податки, що сприятиме зростанню доходів місцевих бюджетів.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Окремі результати, отримані автором внаслідок написання кваліфікаційної роботи було опубліковано у збірниках тез наукових доповідей «Актуальні питання фінансової теорії та практики» (квітень 2023 р.) [55] та «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (листопад 2023 р.) [56].

Структурні елементи кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота викладена на 71 сторінці, містить 22 рисунки, 22 таблиці. Список використаних джерел налічує 56 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ

У ДОХОДАХ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

1.1. Сутність та призначення загальнодержавних податків і зборів у доходах місцевих бюджетів

Місцеві бюджети відіграють вагомую роль в економічному, соціальному та культурному розвитку країни, оскільки мають безпосередній вплив на можливість зростання добробуту громадян. Від обсягу доходів місцевих бюджетів залежать можливості розвитку не лише територіальних громад, але і регіонів України [1]. Достатність доходів місцевих бюджетів, серед яких важливе місце займають податкові надходження, впливає на можливості виконання завдань і функцій, котрі здійснюють органи місцевого самоврядування. Дійсно, у складі доходів місцевих бюджетів особлива роль належить саме податковим надходженням, котрі становлять основну частину ВВП, що перерозподіляється через бюджетну систему [2].

Грунтовне дослідження сутності податку, його історичний розвиток здійснено А. Боксгорн, яка з'ясувала, що термін «податок» «походить від старослов'янського дань, що з часом трансформувалось у «подать» (примітивна форма податку, що стягувалась експлуататорською державою) та являє собою найпростіший різновид прямого податку, об'єктом якого є людина або окремі види майна [3, с. 27]. Платон характеризував податки «як шляхетний обов'язок вільної людини перед державою, який відрізняв її від раба» [3, с. 27]. Аристотель вбачав у податках «обов'язок вільного громадянина перед державою ділитись надлишковим майном в обмін на захист державою прав та свобод» [3, с. 27].

Історичний метод дослідження застосовано О. Магопечь, на думку якої податки супроводжують історичний розвиток людської цивілізації і їх поява пов'язана із виникненням держави [4, с. 162].

Сучасні вчені по різному трактують податки. Так, Р. Паславська характеризує податки наголошує на основній сутнісній їх характеристиці – це атрибут держави [5, с. 11].

На думку вчених К. Захожай та О. Жам, податки «є важливим елементом системи бюджетно-податкового регулювання, а його значення посилюється в умовах трансформації економічної системи» [6].

Близьке за змістом трактування подає М. Тимошенко, на думку якого за допомогою «податкових надходжень (податків, зборів, обов'язкових платежів) здійснюється регулювання фінансово-господарської діяльності окремих суб'єктів підприємництва і розширеного відтворення країни в цілому» [2].

Автори «Великого енциклопедичного юридичного словника» [7] тлумачать податок як «обов'язковий платіж, що відповідно до ст. 92 Конституції України встановлюється виключно законом, який сплачують юридичні та фізичні особи у порядку, розмірах та у строки, передбачені податковим законодавством» [7, с. 662].

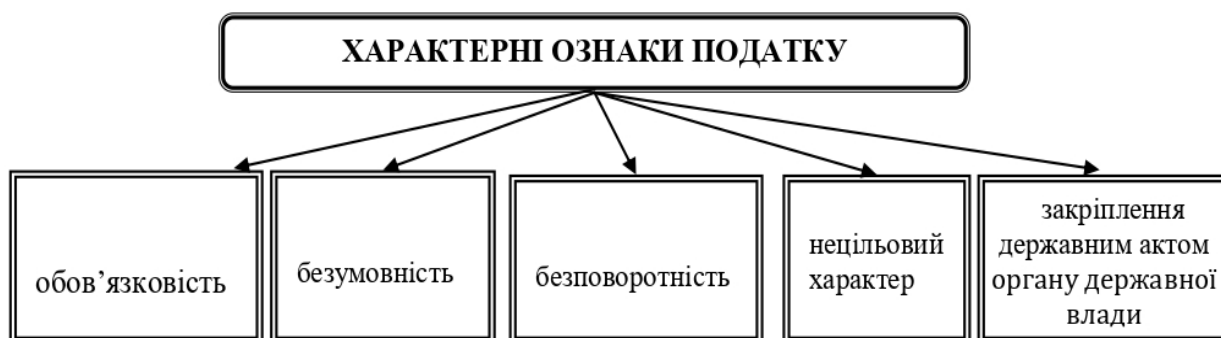
О. Магопєць трактує податки також зосереджує увагу на таких основних його ознаках як: обов'язковість платежів, їх законодавче запровадження державою, сплата усіма економічними суб'єктами держави, акумуляція у централізованих грошових фондах, участь у перерозподілі частини вартості валового внутрішнього продукту, функціональне призначення – забезпечення коштами органів влади для виконання покладених на них функцій [8, с. 167].

Як економічну та правову категорію тлумачать М. Волощук, Т. Карабін та М. Менджул. На думку вчених, саме за допомогою податків вилучається частина чистого доходу у суспільства загалом, доходів громадян із подальшим їх розподілом відповідно з політичними та соціально-економічними суспільства [9, с. 88].

На думку колективу авторів монографії «Становлення та розвиток податкової системи України» [10] податок є «обов'язковим і безумовним платежем, що надходить до відповідного бюджету на підставі нормативно-

правових актів» [10, с. 10]. Характеризуючи податки науковці виділяють певні характерні ознаки (див. рис. 1.1).

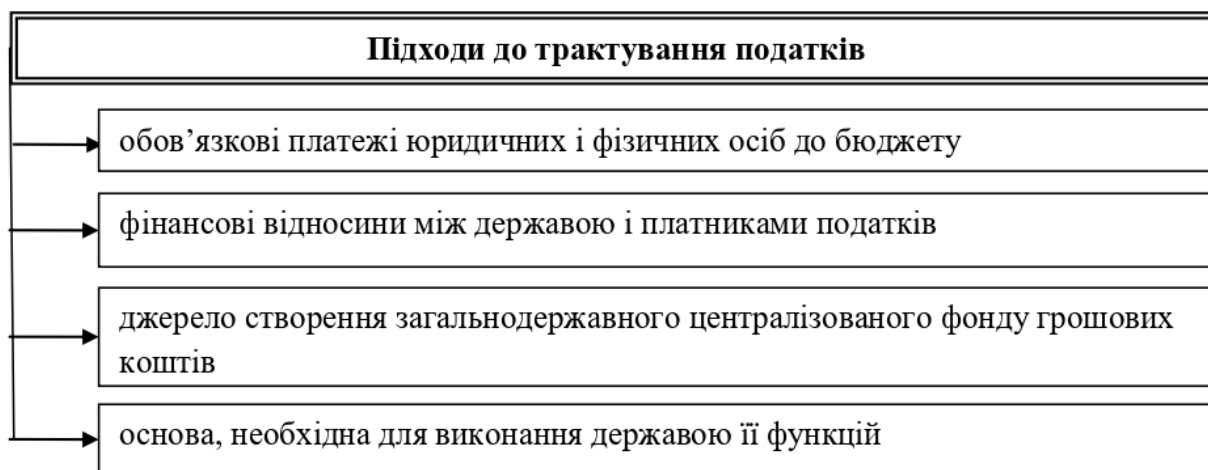

Рис. 1.1. Характерні ознаки податку

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [10, с. 13]

На думку В. Баранової, О. Дубовика та В. Хомутенко, податки необхідно розглядати як комплексну фінансову категорію, «яка характеризує фінансові відносини між державою і членами суспільства, що виникають в процесі розподілу ВВП з приводу вилучення державою частини валового національного доходу і перерозподілу її з метою фінансування державних витрат» [11, с. 34].

На багатогранність досліджуваної категорії вказують відомі науковці В. Федосов та В. Опарін та розглядають їх з різних боків (рис. 1.2).

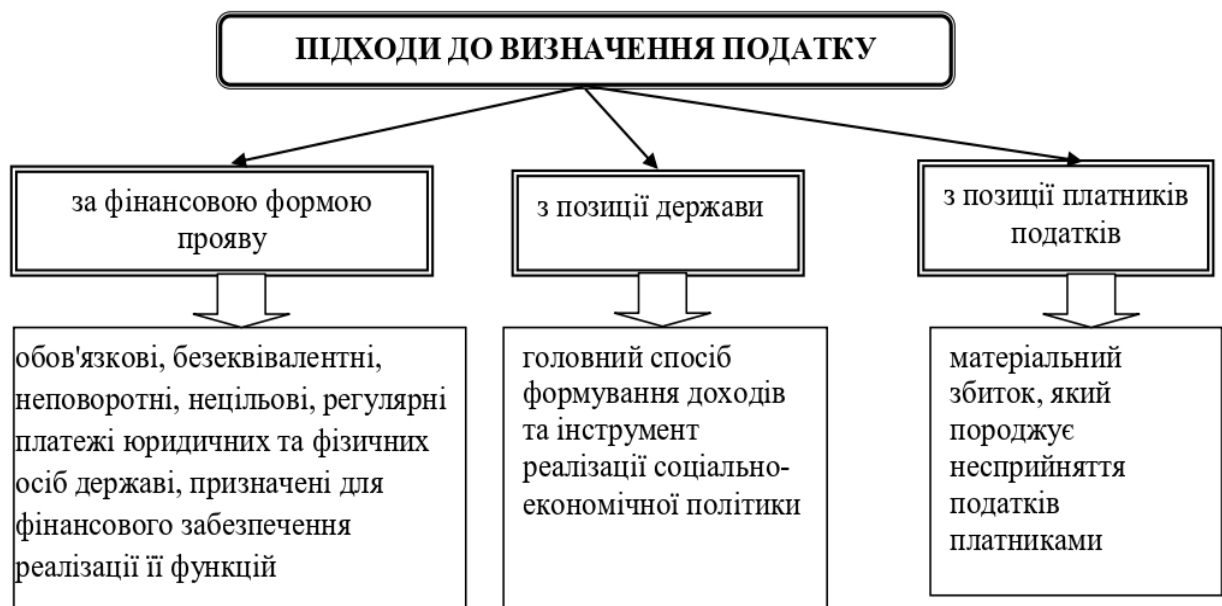
Рис. 1.2. Підходи до трактування податків

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [12, с. 23]

Ж. Гарбар та С. Собчук вбачають у податкових надходженнях вагому складову доходів бюджету, котрі складають основну частину ВВП, котра перерозподіляється за допомогою бюджету [13].

Я. Греца розглядає податки як найпотужніший інструмент економічного регулювання [14, с. 9].

В. Хлівний та М. Степура досліджуючи сутність податків, вказують на їх суперечливий характер і виділяють три основні ознаки податків (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Підходи до визначення податку (за В. Хлівним та М. Степурою)

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [15, с. 30]

Ерфан Є. А., Гук Х. Я. трактують податки як:

- важіль регулювання;
- механізм узгодження інтересів;
- взаємовідносини між платниками та бюджетами різного рівня [16, с. 12].

– Так, на думку вчених податки доцільно розглядати як важіль, що здатний регулювати та запобігати негативним соціально-економічним явищам у державі. З іншого боку, науковці трактують податки як своєрідний механізм, котрий узгоджує взаємозв'язки між інтересами окремих суб'єктів

господарювання та загальнодержавними інтересами. Є. Ерфан А. та Х. Гук також розглядають податки як взаємовідносини між підприємцями і підприємствами різних форм власності з бюджетами різного рівня, банківськими установами та державними та місцевими органами влади [16, с. 12].

На думку Ю. В. Оніщик, податок встановлюється законом, є обов'язковим, індивідуально-безвідплатним, безеквівалентним, нецільовим грошовим платежем, котрий сплачують юридичні і фізичні особи в односторонньому порядку шляхом відчуження належних їм коштів на підставі законного державного примусу для фінансування функцій державних та місцевих органів влади, котрий сплачується до бюджетів різного рівня у терміни, котрі визначено нормативно-правовими актами [17, с. 35]. Як бачимо, запропоноване тлумачення «податок» є доволі довгим і містить максимум інформації, яка характеризує податки.

Грунтовне дослідження податків здійснено М. Думчиковим, що дало можливість виділити характерні ознаки податків (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Характерні ознаки податку (за М. Думчиковим)

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [18, с. 28]

Грошова форма сплати податків, проявляється у грошових платежах, що супроводжують відносини між платниками податків з одного боку та державою з іншого. Безповоротність податків передбачає, що після їх сплати платники не мають права вимагати повернути кошти, якщо вони були сплачені відповідно до чинного законодавства. Безвідплатність податків означає, що платники

податків не можуть розраховувати на задоволення потреб платника, іншими словами, податки не обмінюються ні на які еквіваленти. Разом з тим, безвідплатність податків є умовною, оскільки держава за рахунок податків, які надходять до бюджетів надає суспільні послуги громадянам та сприяє підвищенню рівня добробуту суспільства [18, с. 29]. На думку вченого, податок є індивідуальним, безумовним, безвідплатним та безповоротним обов'язковим грошовим платежем, котрий сплачується до відповідного бюджету платниками податків у встановленому законом порядку та терміни [18, с. 29].

Об'єктом дослідження є «загальнодержавні податки і збори», тому інтерес викликає зміст та розмежування понять «податок» та «збір». «Фінансова енциклопедія» розмежовує ці поняття: податок є обов'язковим та безоплатним платежем до бюджету, котрий сплачують фізичні і юридичні особи у порядку та терміни, встановлені податковим законодавством» [19, с. 334], збір є обов'язковим платежем, котрий сплачують як фізичні так і юридичні особи за вчинення державними та місцевими органами влади дій, котрі мають юридичне значення, або за надання платникові «спеціальних прав, видачу дозволів, ліцензій, а також для забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, підтримки соціальної сфери розвитку держави» [19, с. 165].

М. Думчиков сформулював основні ознаки, які характерні для зборів (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Характерні ознаки зборів (за М. Думчиковим)

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [18, с. 31]

Проведене дослідження дозволило М. Думчикову сформулювати власне тлумачення збору під яким вчений розуміє законний, обов'язковий платіж, котрий характеризується цільовим призначенням і сплата якого є умовою «здійснення на користь платника такого платежу певних юридично значущих дій, у тому числі надання певних прав чи видачу дозволів або ліцензій, яке здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування» [18, с. 31].

Враховуючи об'єкт нашого дослідження, на особливу увагу заслуговує бачення податків В. Макогон. Розглядаючи податки, вчений вказує на рівні їх запровадження: «встановлені законодавством загальнодержавні та місцеві податки і збори, які посідають провідне місце серед методів мобілізації бюджетних ресурсів та інструментів державного регулювання економіки» [20, с. 190].

Досліджуючи доходи місцевих бюджетів В. Коровій наголошує, що їх податкові надходження формуються переважно завдяки загальнодержавним податкам серед яких: «податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, акцизний податок, екологічний податок» [21, с. 330]. І дійсно, такий підхід до трактування податків має законодавче підґрунтя. Так, залежно від суб'єктів, котрі встановлюють податки та збори їх поділяють на загальнодержавні та місцеві (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Класифікація податків і зборів залежно суб'єктів, котрі їх встановлюють

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [26]

Багатогранність категорії «податки» зумовила існування у сучасній вітчизняній науці різних підходів до визначення його сутності. Критичний аналіз підходів вчених до трактування досліджуваної категорії дозволив виокремити найбільш вдале, на нашу думку, визначення: податок є індивідуальним, безумовним, безвідплатним та безповоротним обов'язковим грошовим платежем, котрий сплачується до відповідного бюджету платниками податків у встановленому законом порядку та терміни.

1.2. Нормативно-правова база справляння загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів

Податки та збори є основним джерело формування доходів бюджетів різного рівня, які забезпечують стабільний соціально-економічний розвиток держави, регіонів та окремих територіальних громад. Механізм справляння податків і зборів базується на відповідному нормативно-правовому забезпеченні. Враховуючи об'єкт дослідження, розглянемо законодавчу базу процесів справляння загальнодержавних податків до місцевих бюджетів.

Функціонування місцевого самоврядування в Україні закріплено Конституцією України. Так, статтею 140 Конституції України визнано, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах законів України» [24].

Також Конституцією визнано, що доходи місцевих бюджетів є фінансовою та матеріальною основою місцевого самоврядування [24]. При цьому, держава фінансує здійснення повноважень органами місцевого самоврядування або за рахунок коштів Державного бюджету України чи шляхом законодавчого закріплення за місцевими бюджетами окремих загальнодержавних податків.

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [25] основні положення Конституції, які стосуються місцевого самоврядування розвинуто та конкретизовано. У цьому законі на організаційно-правову, матеріальну і фінансову базу місцевого самоврядування. Так, у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 1) визначаються базові поняття місцевого самоврядування, зокрема «бюджет місцевого самоврядування – план фінансових ресурсів, котрі необхідні для забезпечення основних функцій та повноважень органів місцевого самоврядування [25].

Особливо слід відмітити, що питання які стосуються матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування знайшли своє відображення у третьому розділі Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [25] де вказано, що такою основою є об'єкти комунальної власності та місцеві бюджети. Важливим положенням статті 62 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [25] є те, що «держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, здійснює контроль за законним, доцільним, економним, ефективним витрачанням коштів та належним їх обліком. Держава гарантує органам місцевого самоврядування дохідну базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб відзначено, що органи місцевого самоврядування самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети» [25].

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [25] знайшов своє відображення один з визначальних принципів функціонування місцевих бюджетів — самостійність, яка гарантується державою стабільними власними, а також закріпленими за ними доходами.

Умовою стабільного надходження коштів до бюджетів є належне виконання своїх зобов'язань перед державою усіх учасників податкових відносин та дотримання чинного законодавства. Обов'язком держави є забезпечення адміністративно-правового регулювання усіх процесів, пов'язаних із формуванням та використання коштів бюджетів шляхом

встановлення відповідної законодавчої бази. Надходження загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів регламентується чинними нормативно-правовими актами. Важливе місце у нормативно-правовій базі, котра регламентує справляння загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів займає Податковий кодекс України [26].

Податковий кодекс України містить склад податкового законодавства України (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Склад податкового законодавства України

Складено та узагальнено автором за [26]

У Податковому кодексі України [26] дано визначення податку та збору. Так, у статті 6 закріплено, що податком є «обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників податку» [26], «збором є обов'язковий платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій» [26].

Податковим кодексом України (статтею 7) встановлено елементи податку, котрі включають: платників податку, об'єкт та базу оподаткування, ставку податку та порядок його обчислення, податковий період, порядок та строки сплати податку та подання звітності [26].

Податковим кодексом України (статтею 8) передбачено поділ всіх податків на загальнодержавні та місцеві податки та збори. Загальнодержавними податками та зборами є такі, котрі обов'язкові до сплати на всій території України [26]. Місцевими належать податками та зборами є такі, котрі встановлено (в межах переліку встановленого Податковим кодексом України та у межах встановлених ставок), «рішеннями сільських, селищних, міських рад у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад» [26].

Як вже було зазначено вище, перелік загальнодержавних та місцевих податків та зборів встановлюється виключно Податковим кодексом України (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Перелік загальнодержавних податків

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [26]

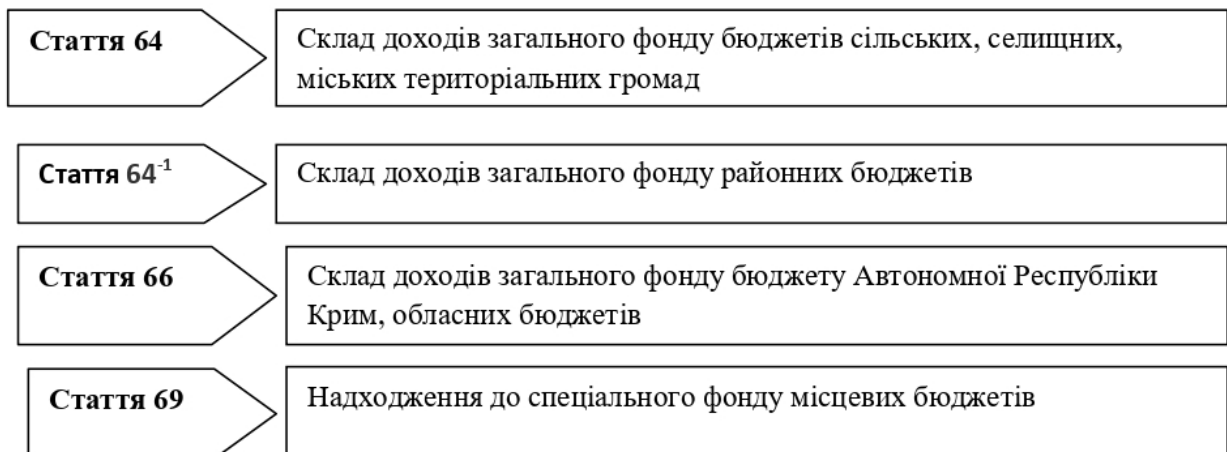
Наказом Міністерства фінансів України затверджено Класифікацію доходів бюджету [27], котра представляє собою систематизацію розподілу усіх доходів бюджетів за певними категоріями або групами. Розглянемо, які із загальнодержавних податків надходять до місцевих бюджетів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Загальнодержавні податки, що надходять до місцевих бюджетів [29]

Код	Найменування
10000000	Податкові надходження
11000000	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості
11010000	Податок та збір на доходи фізичних осіб
11020100	Податок на прибуток підприємств і організацій, що перебувають у державній власності
11020200	Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності
13000000	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги
14020000	Акцизний податок

Порядок зарахування загальнодержавних податків та зборів та їх розмежування між до державним та місцевими бюджетами здійснюється відповідно до положень «Бюджетного кодексу України» [28]. Так, статтями 64, 66 та 69 положень «Бюджетного кодексу України» [28] визначено, які саме загальнодержавні податки (або яка їх частина у відсотковому співвідношенні) надходять до місцевих бюджетів (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Визначення складу доходів місцевих бюджетів у Бюджетному кодексі України

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [28]

Вивчення вищенаведених статей Бюджетного кодексу України дозволило виявити загальнодержавні податки, які надходять виключно до державного бюджету: податок на додану вартість та мито. Всі інші

загальнодержавні податки надходять до місцевих бюджетів у певній частині (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Розподіл загальнодержавних податків між бюджетами різних рівнів

Назва платежу	Державний бюджет	Місцеві бюджети				
		м. Київ	обласні	ОТГ, міст обл. знач.	Районні	село, селище, місто рай. знач.
Податок та збір на доходи фізичних осіб	25%	40%	15%	60%	60%	
Податок на прибуток	90%	10%	10%			
Податок на прибуток підприємств комун. власності	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Рентна плата:						
за викор. лісов. ресурсів головного корист.	50%	50%	50%			
за викор. лісових і водних ресурсів		100%		100%		100%
за спец. використання води	55%	45%	45%			
за корист. надрами для видобув. копалин: - загальнодерж. знач. - місц. значення	75%	25% 100%	25%	100%		100%
Акцизний податок з реалізації суб'єктами роздр. торгівлі підакцизних товарів		100%		100%		100%
Екологічний податок	45%	55%	30%	25%		25%

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [28]

Повномасштабна війна, яка розпочалась на території України у 2022 р. внесла безповоротні зміни у фінансові відносини на всіх рівнях бюджетної системи, оскільки мала руйнівний вплив на фінансову стабільність та економіку країни. Такий стан зумовив необхідність внесення змін для адаптації податкового законодавства до умов військового стану та для вирішення нових потреб та викликів. Необхідність внесення змін до податкового законодавства в умовах війни зумовлена загостренням проблем у різних (не лише у військовій) сферах: економічній, фінансовій, соціальній та політичній.

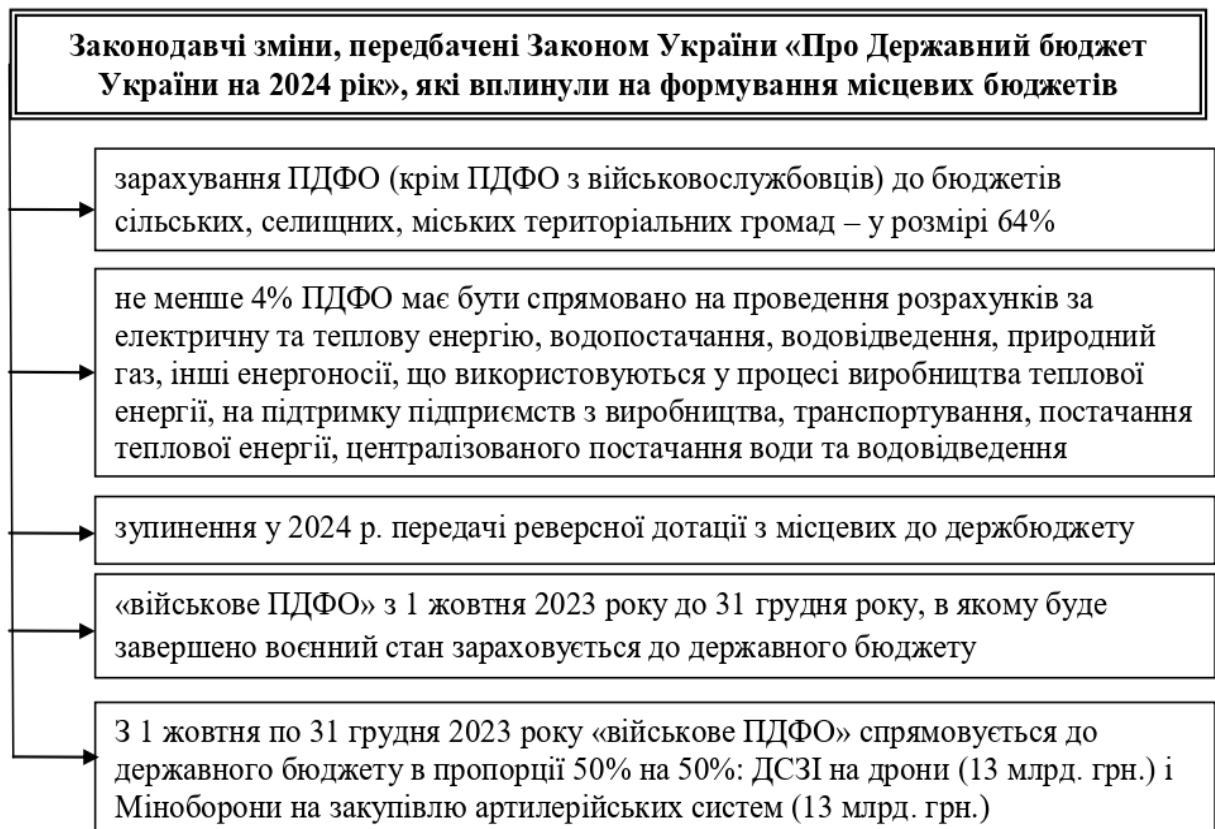
Так, в умовах війни загострюється потреба в мобілізації ресурсів для фінансування військових операцій, забезпечення функціонування та технічного забезпечення Збройних сил.

Умови воєнного стану негативно впливають на економіку, тому зміни у податковому законодавстві передбачають заходи спрямовані на збереження економічної активності. Такі зміни можуть спрямовуватися на підтримку підприємств, збереження робочих місць та стимулювання економічної активності.

Під час війни збільшується потреба у соціальній захищеності громадян, тому зміни можуть передбачати введення додаткових соціальних виплат або зниження податкового тягара для певних груп населення. Для підтримки економічної активності у може бути важливим стимулювання інвестицій. Зміни в податковому законодавстві можуть передбачати підвищення податкових преференцій для інвесторів або зменшення податків на прибуток для підприємств. Умови воєнного стану негативно впливають на фінансову стабільність, а податкові зміни можуть бути спрямовані на забезпечення ефективного фінансового управління та подолання економічної кризи. У таких умовах є надзвичайно важливим, щоб зміни у податковій політиці враховували спеціальні потреби країни та те, як найефективніше можна відреагувати на виклики, пов'язані з воєнним станом.

Із початком війни в Україні було прийнято зміни до податкового законодавства, котрі запроваджували додаткове податкове стимулювання для підтримки бізнесу в умовах війни. Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [29] було встановлено акциз на імпорт пального на нульовому рівні (0 євро за 1000 літрів). Така податкова пільга мала негативний вплив на обсяги надходжень акцизного податку (акцизу на пальне) до місцевих бюджетів. Так, у порівнянні із 2021 р. обсяг надходжень акцизу на пальне знизився на 70,2%, іншими словами, у цьому році місцеві бюджети недоотримали 6,8 млрд. грн. [30]. Вже за пів року (у вересні 2022 р.) було відновлено «оподаткування нафтопродуктів та встановлення нових ставок на акциз із нафтопродуктів (бензин 100€/ 1000 літрів, дизель 100€/ 1000 літрів, біопаливо 100€/ 1000 літрів, газ 52 €/ 1000 літрів» [31].

Потреби воєнного стану та необхідність вишукування резервів фінансових ресурсів для підтримання обороноздатності держави та посилення фінансової бази для розвитку оборонно-промислового комплексу держави зумовили необхідність прийняття змін у розподілі доходів між бюджетами різного рівня. Так, восени 2023 р. прийнято законодавчі зміни, які забезпечать надходження додаткових коштів Державного бюджету України [32].

Рис. 1.10. Законодавчі зміни, передбачені Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», які вплинули на формування місцевих бюджетів

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [33]

Запровадженими змінами до Бюджетного кодексу передбачено, що «кошти від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу надходять до спеціального фонду Державного бюджету України» [33]. Такі зміни законодавства

сприятимуть підвищенню обороноздатності, наближенню перемоги над ворогом та відновленню державних кордонів оскільки очікується надходження коштів ще до кінця 2023 р. в обсязі 25,8 млрд. грн. та у наступному 2024 р. майже 94 млрд. грн. половину вищевказаних коштів буде спрямовано для закупівлі спецтехніки і обладнання та іншу половину – на розвиток оборонно-промислового комплексу, «впровадження нових технологій, нарощування наявних виробничих потужностей для виготовлення продукції оборонного призначення» [33].

Таким чином, можемо зробити висновок, що місцеві бюджети у період військового стану втратили потужне джерело формування їх доходів. Як свідчать результати виконання місцевих бюджетів за 2022 р. найбільшу питому вагу серед інших джерел доходів займав податок з доходів фізичних осіб (68,4%), зумовлене зростанням відрахувань із зарплат військовослужбовців [34].

Підсумовуючи зазначимо, що нормативно-правове забезпечення не є статичним, а відповідає вимогам часу. Саме тому, чинна законодавча база, що регламентує процеси надходження загальнодержавних податків до місцевих бюджетів спрямована завершення війни в Україні перемогою над ворогом.

Висновки до розділу 1

Достатність доходів місцевих бюджетів, серед яких важливе місце займають податкові надходження, впливає на можливості виконання завдань і функцій, котрі здійснюють органи місцевого самоврядування.

Багатогранність категорії «податки» зумовила існування у сучасній вітчизняній науці різних підходів до визначення його сутності. Критичний аналіз підходів вчених до трактування досліджуваної категорії дозволив виокремити найбільш вдале визначення: податок є індивідуальним, безумовним, безвідплатним та безповоротним обов'язковим грошовим

платежем, котрий сплачується до відповідного бюджету платниками податків у встановленому законом порядку та терміни

Залежно від суб'єктів, котрі встановлюють податки та збори їх поділяють на загальнодержавні та місцеві. Загальнодержавні податки і збори посідають провідне місце серед інших методів мобілізації бюджетних ресурсів та інструментів державного регулювання економіки.

Податкові надходження місцевих бюджетів формуються переважно завдяки загальнодержавним податкам серед яких: податки на доходи фізичних осіб та на прибуток підприємств, акцизний податок, екологічний податок.

Механізм справляння податків і зборів базується на відповідному нормативно-правовому забезпеченні. Законодавчою базою процесів формування доходів місцевих бюджетів за рахунок загальнодержавних податків та зборів є: Конституція України» [24], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [25], «Податковий кодекс України» [26], «Бюджетний кодекс України» [28], «Класифікація доходів бюджету» [27].

РОЗДІЛ 2

МОНІТОРИНГ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ

2.1. Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової у доходах місцевих бюджетів: склад, структура та динаміка

Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування та можливості задовольнити потреби жителів громади значною мірою залежать від обсягів та достатності дохідної частини місцевих бюджетів. Саме за рахунок коштів, котрі мобілізуються до місцевих бюджетів здійснюється фінансування видатків, які задовольняють потреби громадян в отриманні освітніх та медичних послуг, створюються матеріальні передумови для їх духовного та культурного розвитку, здійснюється соціальний захист вразливих верств населення, забезпечується соціально-економічний розвиток території загалом.

Податкові надходження є важливим джерелом формування будь-якого бюджету, причому така їх бюджетоутворююча роль сформувалась історично. Проаналізуємо роль податкових надходжень загалом та загальнодержавних податків у формуванні доходів місцевих бюджетів України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка показника обсягу та питомої ваги загальнодержавних податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України за 2019–2022 рр.

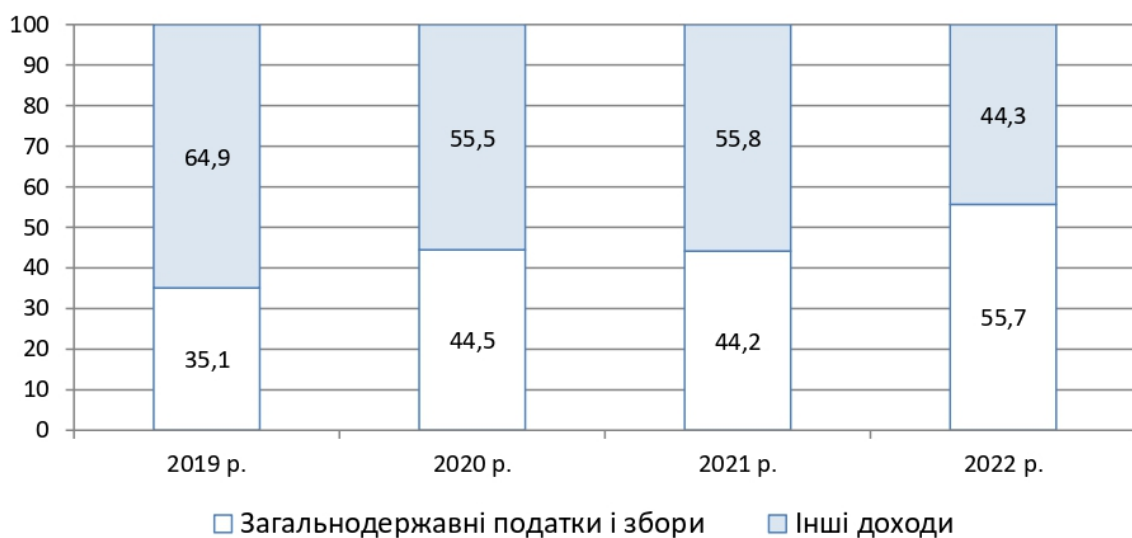
Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Всього доходів	560,5	100,0	471,5	100,0	580,7	100,0	555,1	100,0
Податкові надходження	270,5	48,3	285,6	60,6	346,7	59,7	393,5	70,9
Загальнодержавні податки та збори	196,9	35,1	209,9	44,5	256,8	44,2	309,2	55,7

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка ролі податкових надходжень та загальнодержавних податків у формуванні доходів місцевих бюджетів України дозволяє зробити висновок про їх велику значимість. Так, частка податкових надходжень місцевих бюджетів у загальному обсязі доходів становила 48,3–70,9%, причому чітко відстежується тенденція зростання показника питомої ваги (див. табл. 2.1).

Аналіз динаміки показника питомої ваги загальнодержавних податків дозволяє зробити висновок, що такі надходження складають переважну частину податкових надходжень та значну частину доходів місцевих бюджетів України. Так, частка загальнодержавних податків у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів становила: у 2019 р. – 35,1%; у 2020 р. – 44,5%; у 2021 р. – 44,2%; у 2022 р. – 55,7% (див. табл. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка показника питомої ваги загальнодержавних податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України за 2019–2022 рр., %

Примітка. Побудовано та розраховано автором за даними [36]

Показники, представлені на діаграмі (рис. 2.1) відображають стабільне зростання частки загальнодержавних податків у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів упродовж 2019–2022 рр. Перевагою загальнодержавних податків є їх менша чутливість до змін в економіці порівняно із місцевими податками, що дозволяє уникнути значних коливань у доходах місцевих бюджетів, а також забезпечити більшу стабільність у фінансовому

плануванні. Крім того, саме загальнодержавні податки можуть сприяти більш рівномірному розподілу фінансових ресурсів між різними регіонами та територіальними громадами, що є надзвичайно важливим для забезпечення справедливого та однакового доступу до суспільних послуг для всіх мешканців країни незалежно від місця їх проживання.

Відслідкуємо динаміку показника обсягу загальнодержавних податків, котрі надійшли до місцевих бюджетів України (табл. 2.2).

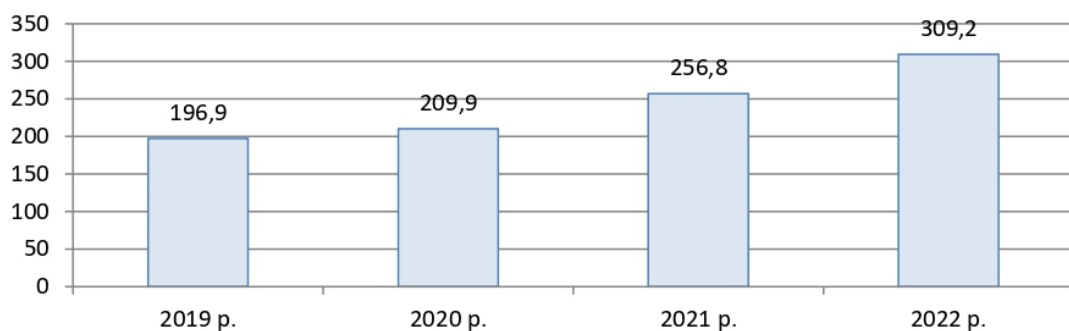
Таблиця 2.2

Показники динаміки обсягу загальнодержавних податків і зборів, що надійшли до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млрд. грн.	196,9	209,9	256,8	309,2
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	13,0	46,9	52,4
Темп зростання, %	-	106,6	122,3	120,4

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Як бачимо (див. табл. 2.2), обсяг загальнодержавних податків, котрі надійшли до місцевих бюджетів стабільно зростає: від 196,9 млрд. грн. у 2019 р. до 209,9 млрд. грн. у 2020 р. (темп зростання 106,6%, абсолютний приріст – 13,0 млрд. грн.); до 256,8 млрд. грн. у 2021 р. (темп зростання 122,3%, абсолютний приріст – 46,9 млрд. грн.); до 309,2 млрд. грн. у 2022 р. (темп зростання 120,4%, абсолютний приріст – 52,4 млрд. грн.).

Рис. 2.2. Динаміка обсягу загальнодержавних податків і зборів, що надійшли до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Показники діаграми (див. рис. 2.2) дозволяють переконатись у стабільному зростанні обсягу загальнодержавних податків, котрі надійшли до місцевих бюджетів впродовж 2019–2022 рр.: від 196,9 млрд. грн. до 309,2 млрд. грн.

Цікавим для дослідження є порівняння аналогічних показників по бюджету Тернопільської МТГ (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка показника обсягу та питомої ваги загальнодержавних податків і зборів у доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Всього доходів	2613,8	100	2442	100	3670,6	100	3139,3	100
Податкові надходження	1437,2	55,0	1589,2	65,1	1993,6	54,3	2435,4	77,6
Загальнодержавні податки та збори	1045,9	40,0	1175,2	48,1	1483,9	40,4	1895,4	60,4

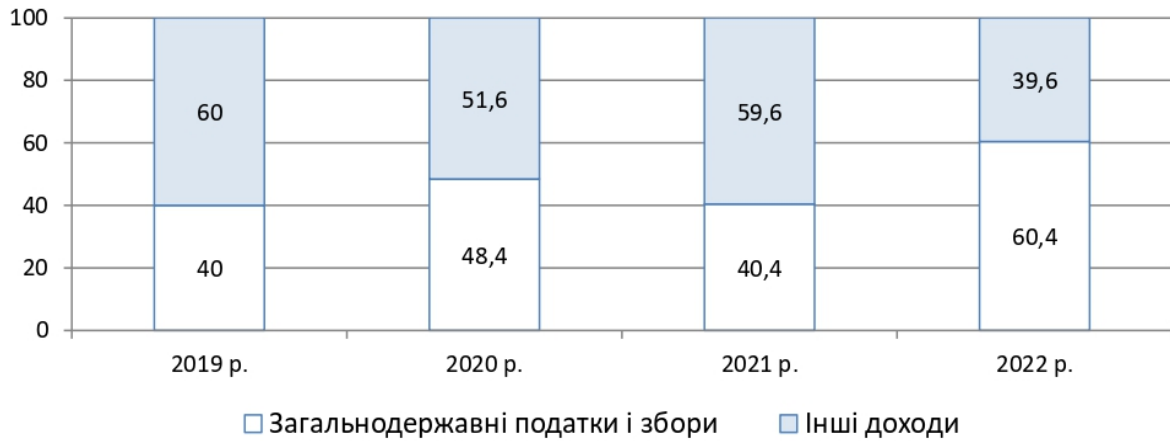
Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка ролі податкових надходжень та загальнодержавних податків у формуванні доходів бюджету Тернопільської МТГ дозволяє зробити висновок про існування подібних тенденцій як і по місцевих бюджетах України загалом, тобто про їх доволі велику значимість. Так, частка податкових надходжень бюджету Тернопільської МТГ у загальному обсязі доходів становила 55,0–77,6%, причому чітко відстежується тенденція зростання показника питомої ваги (див. табл. 2.3).

Аналіз динаміки показника питомої ваги загальнодержавних податків дозволяє зробити висновок, що такі надходження складають переважну частину податкових надходжень та значну частину доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади. Так, частка загальнодержавних податків у загальному обсязі доходів бюджету Тернопільської МТГ була дещо вищою порівняно із відповідними показниками по місцевих бюджетах України і

становила: у 2019 р. – 40,0%; у 2020 р. – 48,1%; у 2021 р. – 40,4%; у 2022 р. – 60,4% (див. табл. 2.3).

Для наочності, відобразимо отримані результати на діаграмі (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка показника питомої ваги загальнодержавних податків і зборів у доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2019–2022 рр., %

Примітка. Побудовано та розраховано автором за даними [36]

Проаналізуємо динаміку показника обсягу загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ та порівняємо із відповідними показниками, які склалися по Україні загалом (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

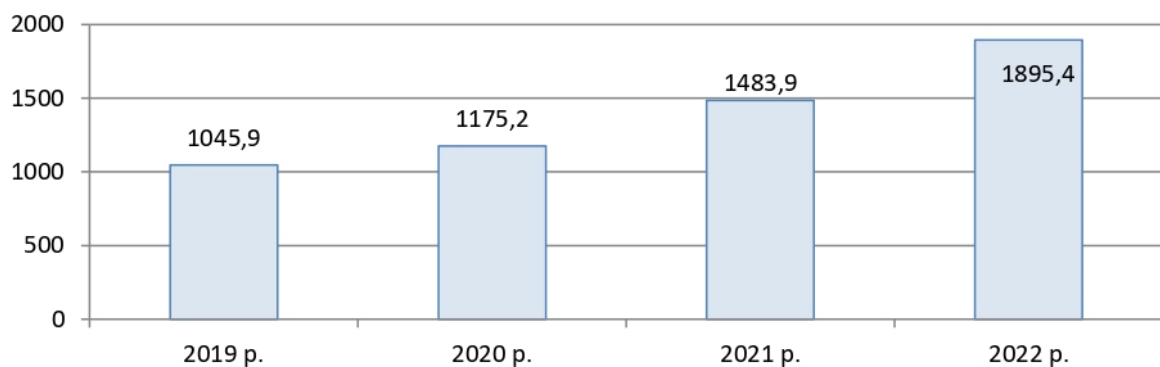
Показники динаміки обсягу загальнодержавних податків і зборів, що надійшли до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млн. грн.	1045,9	1175,2	1483,9	1895,4
Абсолютний приріст, млн. грн.	-	129,3	308,7	411,5
Темп зростання, %	-	112,4	126,3	127,7

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Як бачимо (див. табл. 2.4), обсяг загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ стабільно зростає: від 1045,9 млн. грн. у 2019 р. до 1175,2 млн. грн. у 2020 р. (темп зростання 112,4%, абсолютний приріст – 129,3 млн. грн.); до 1483,9 млн. грн. у 2021 р. (темп зростання 126,3%, абсолютний приріст – 308,7 млн. грн.); до 1895,4 млн. грн. у 2022 р. (темп зростання 127,7%, абсолютний приріст – 411,5 млн. грн.).

Порівняння відносного показника темпів зростання обсягу загальнодержавних податків по бюджету Тернопільської МТГ (див. табл. 2.4) та місцевих бюджетах України (див. табл. 2.2) дозволяє виявити вищі темпи зростання досліджуваного показника по бюджету Тернопільської МТГ порівняно із зведеними показниками по Україні.

Рис. 2.4. Динаміка обсягу загальнодержавних податків і зборів, що надійшли до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр., млн. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Як бачимо, для показника обсягу загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ характерною є тенденція стабільного зростання: від 1045,9 млн. грн. у 2019 р. до 1895,4 млн. грн. у 2022 р. (рис. 2.4).

Інтерес для дослідження представляє оцінка складу та структури загальнодержавних податків місцевих бюджетів України (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка складу та структури загальнодержавних податків і зборів у
доходах місцевих бюджетів України за 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Загальнодержавні податки та збори	196,9	100	209,9	100	256,8	100	309,2	100
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	175,7	89,2	187,6	89,4	228,3	88,9	285,8	92,3
Внутрішні податки на товари та послуги	13,7	7,0	15,6	7,4	17,8	6,9	13,1	4,2
Рентна плата	5,3	2,7	4,6	2,2	8,6	3,3	8,7	2,8
Екологічний податок	2,2	1,1	2,1	1,0	2,1	0,8	1,6	0,5

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка структури загальнодержавних податків, котрі надійшли до місцевих бюджетів України свідчить, що найбільшу питому вагу займають податки на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості. Так, частка доходів даної групи становила: 89,2% від загального обсягу загальнодержавних податків і зборів у 2019 р., 89,4% – у 2020 р., 88,9% – у 2021 р., 92,3% – у 2022 р. (табл. 2.5).

Частка внутрішніх податків на товари та послуги становила: 7,0% від загального обсягу загальнодержавних податків і зборів у 2019 р., 7,4% – у 2020 р., 6,9% – у 2021 р., 4,2% – у 2022 р. (табл. 2.5).

Питома вага рентної плати, що надійшла до місцевих бюджетів України становила: 2,7% від загального обсягу загальнодержавних податків і зборів у 2019 р., 2,2% – у 2020 р., 3,3% – у 2021 р., 2,8% – у 2022 р. (табл. 2.5).

Найменшою питомою вагою серед загальнодержавних податків і зборів вирізняється екологічний податок, його частка становила: 1,1% від загального обсягу загальнодержавних податків і зборів у 2019 р., 1,0% – у 2020 р., 0,8% – у 2021 р., 0,5% – у 2022 р. (табл. 2.5).

Розглянемо структуру загальнодержавних податків і зборів, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка а складу та структури загальнодержавних податків і зборів до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Загальнодержавні податки та збори	1045,9	100	1175,2	100	1483,9	100	1895,4	100
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	922,5	88,2	1042,1	88,7	1323,5	89,2	1731	91,3
Внутрішні податки на товари та послуги	123,2	11,8	132,3	11,3	159,5	10,7	163,3	8,6
Рентна плата	0,1	0,0	0,1	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0
Екологічний податок	0,1	0,0	0,7	0,1	0,7	0,0	0,9	0,0

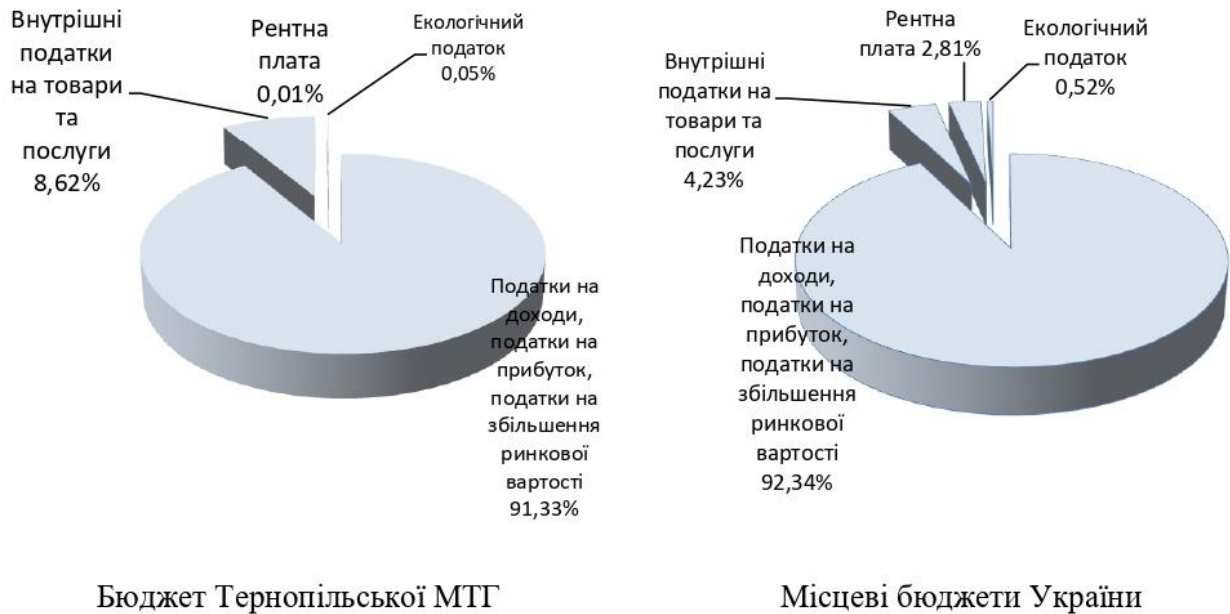
Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка структури загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ свідчить, що найбільшу питому вагу займають податки на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості. Так, частка доходів даної групи становила: 88,2% від загального обсягу загальнодержавних податків і зборів у 2019 р., 88,7% – у 2020 р., 89,2% – у 2021 р., 91,3% – у 2022 р. (табл. 2.6).

Частка внутрішніх податків на товари та послуги становила: 11,8,0% від загального обсягу загальнодержавних податків і зборів у 2019 р., 11,3% – у 2020 р., 10,7% – у 2021 р., 8,6% – у 2022 р. (табл. 2.6).

Як бачимо, надходження рентної плати та екологічного податку до бюджету Тернопільської МТГ є мізерним, чим суттєво відрізняється від зведених показників по місцевих бюджетів України.

Для наочного порівняння структури досліджуваних показників зобразимо їх на діаграмі (див. рис. 2.5).

Рис. 2.5. Структура загальнодержавних податків і зборів місцевих бюджетів України та бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2022 р.

Примітка. Побудовано та розраховано автором за даними [36]

Порівняння показників структури загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ та до місцевих бюджетів України дозволяє зробити наступні висновки:

– податки на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості становлять левову частку загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ та до місцевих бюджетів України (91,33% та 92,34% відповідно);

– за рахунок внутрішніх податків на товари та послуги сформовано певну частину доходів бюджету Тернопільської МТГ (8,62%) та місцевих бюджетів України (4,23%);

– рентна плата та екологічний податок несуттєво впливає на формування доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади.

2.2. Податки на прибуток та доходи, на збільшення ринкової вартості: склад, структура та динаміка

Прибуткове оподаткування в Україні є значимим джерелом наповнення місцевих бюджетів (див. табл. 2.5). Причому, їх бюджетоутворююча роль постійно зростає. Саме тому, група податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості є важливим інструментом за допомогою якого органи місцевого самоврядування мають можливість фінансувати різноманітні потреби громадян та забезпечувати стабільний соціально-економічний розвиток територій. Оцінимо роль податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості у формуванні доходів бюджету Тернопільської МТГ(табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка показника питомої ваги податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості у доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Всього доходів	2613,8	100	2442,0	100	3670,6	100	3139,3	100
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	922,5	35,3	1042,1	42,7	1323,5	36,1	1731,0	55,1

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка ролі податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості у формуванні доходів бюджету Тернопільської міської територіальної дозволяє зробити висновок про посилення бюджетоутворюючої функції даної групи податків, про що свідчить щорічне зростання їх частки у сумарних доходах. Так, питома вага цих податків становила: 35,3% від загального обсягу доходів у 2019 р., 42,7% – у 2020 р., 36,1% – у 2021 р., 55,1% – у 2022 р. (табл. 2.7). Як бачимо у 2022 р. за рахунок цієї групи податкових надходжень було

сформовано більше як половину дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ.

Здійснено моніторинг складу та структури групи податків на доходи та прибуток, що надійшли до бюджету Тернопільської МТГ(табл. 2.8).

Таблиця 2.8

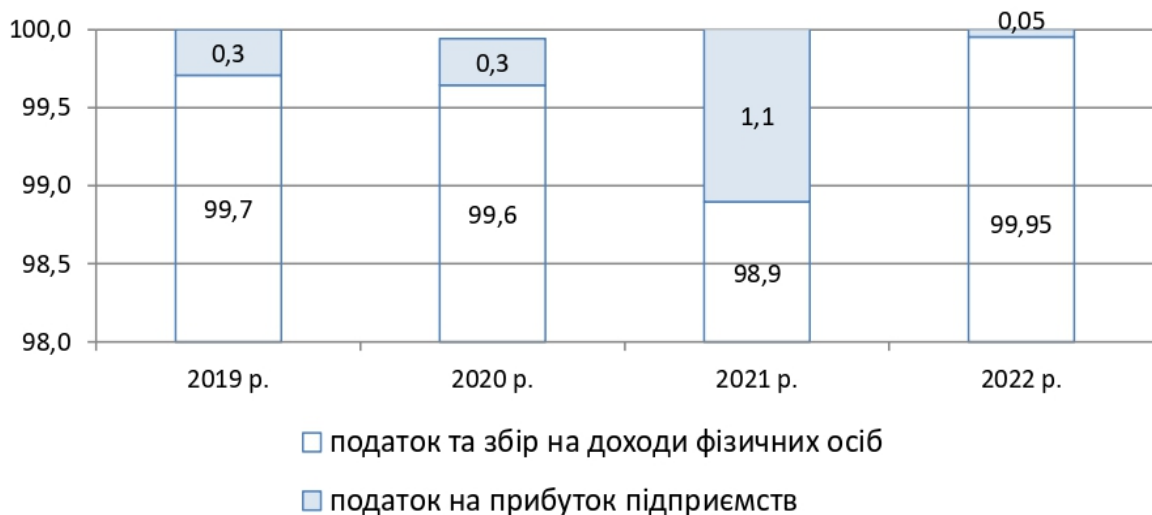
Динаміка обсягу та структури податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	922,5	100	1042,1	100	1323,5	100	1731,0	100
в т. ч.								
податок та збір на доходи фізичних осіб	919,8	99,7	1039,0	99,6	1308,9	98,9	1730,2	99,95
податок на прибуток підприємств	2,7	0,3	3,1	0,3	14,7	1,1	0,7	0,04

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка показників структури групи податків на доходи та прибуток дозволила виявити, що основну частину податків даної групи, що надійшли до бюджету Тернопільської МТГ становить податок та збір з доходів фізичних осіб (див. табл. 2.8).

Як видно із показників діаграми (рис. 2.6), податок з доходів фізичних осіб становив більше як 99%, а у 2022 р. майже наблизився до рівня 100%. Така ситуація є очевидною і, як свідчать результати досліджень, цей податок є базовим джерелом формування доходів місцевих бюджетів, а особливо для бюджетів територіальних громад [37]. Дійсно, за рахунок даного податку формуються значні за обсягом фінансові ресурси, які є необхідними територіальним громадам для фінансування місцевих програм.

Рис. 2.6. Динаміка структури податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр., %

Примітка. Побудовано та розраховано автором за даними [36]

Сплачуючи податок з доходів жителі територіальної громади долучаються до підвищення її спроможності для забезпечення населення відповідними суспільними послугами виробничого і соціального характеру високої якості та широкого асортименту, до розвитку місцевої інфраструктури [38].

Інтерес для дослідження представляє оцінка відносних та абсолютних показників динаміки податку та збору з доходів фізичних осіб (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Показники динаміки податку та збору з доходів фізичних осіб, що надійшли до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млн. грн.	919,8	1039,0	1308,9	1730,2
Абсолютний приріст, млн. грн.	-	119,2	269,9	421,3
Темп зростання, %	-	113,0	126,0	132,2

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Як бачимо (табл. 2.9), обсяг податку та збору з доходів фізичних осіб, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ стабільно зростав: від 919,8 млн. грн. у 2019 р. до 1039,0 млн. грн. у 2020 р. (темп зростання 113,0%, абсолютний приріст – 119,2млн. грн.). Позитивна динаміка зростання обсягу пов'язана із підвищенням мінімальної зарплати у 2020 р. (від 4173,0 грн. до 4723,0 грн. та з 01 вересня 2020 р. до 5000,0 грн.), що зумовило зростання середньої заробітної плати по місту. Зростання обсягу надходжень податку та збору з доходів фізичних також зумовили додаткові надходження за рахунок приєднання до Тернопільської МТГ сіл Городище та Носівці Зборівського району (близько 6,2 млн. грн.) [39].

У 2021 р. обсяг податку та збору з доходів фізичних осіб, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ зріс до рівня 1308,9 млн. грн. у (темп зростання 126,0%, абсолютний приріст – 269,9 млн. грн.). Аналогічно до попереднього року, зростання зумовлено підвищенням рівня мінімальної зарплати (від 5000 грн. у 2019 р. до 6000 грн. на початок 2021 р. та з 1 грудня 2021 р. до 6500 грн.), що позитивно вплинуло на зростання середньої зарплати по громаді (з 9517,00 грн. на початок 2021р. до 12 277,00 грн. на початок 2022 р.). До найбільших платників податку та збору з доходів фізичних осіб у 2021 р. належать ВАТ «Тернопільобленерго», ПАТ «Укрзалізниця», ТОВ «Техно-Будцентр», ТОВ «Сільпо-Фуд», ПрАТ «Тернопільський молокозавод», вищі навчальні заклади Тернополя, прокуратура Тернопільської області [40]. Зростання обсягу надходжень податку та збору з доходів фізичних також зумовили додаткові надходження за рахунок приєднання до Тернопільської МТГ сіл близько 7,1 млн. грн.) [40].

Як видно із показників табл. 2.9, у 2022 р. надходження податку та збору з доходів фізичних осіб зросли до рівня 1730,2 млн. грн. у (темп зростання 132,2%, абсолютний приріст – 421,3 млн. грн.). Таке зростання переважно пов'язане із зростанням мінімальної зарплати та збільшенням обсягів податку, котрий сплачено із доходів військовослужбовців під час воєнного стану: від 72,9 млн. грн. у 2021 р. до 449,2 млн. грн. у 2022 р., тобто більше як 6 разів [41]. До найбільших платників податку та збору з доходів фізичних осіб у 2022 р. належать: ПАТ «Укрзалізниця», військова частина А3215, ВАТ

«Тернопільобленерго», обласний військовий комісаріат, прокуратура Тернопільської області, вищі навчальні заклади Тернополя [41].

Враховуючи обсяги та роль податку та збору з доходів фізичних осіб у формуванні бюджету Тернопільської МТГ проаналізуємо структуру надходжень даного податку (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка та структура податку і збору на доходи фізичних осіб, що надійшли до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податок та збір на доходи фізичних осіб	919,8	100	1039	99,6	1308,9	100,0	1730,2	100,0
ПДФО, що сплачується податковими агентами із зарплати	791,0	86,0	899,9	86,6	1123	85,8	1237,3	71,5
ПДФО, що сплачується податковими агентами із зарплати військовослужбовців	61,6	6,7	68,5	6,6	72,9	5,6	449,2	26,0
ПДФО, що сплачується із інших доходів	55,2	6,0	55,6	5,4	86,7	6,6	25	1,4
ПДФО, що сплачується фіз. особами за результатами річного декларування	12,0	1,3	15	1,4	26,3	2,0	18,7	1,1

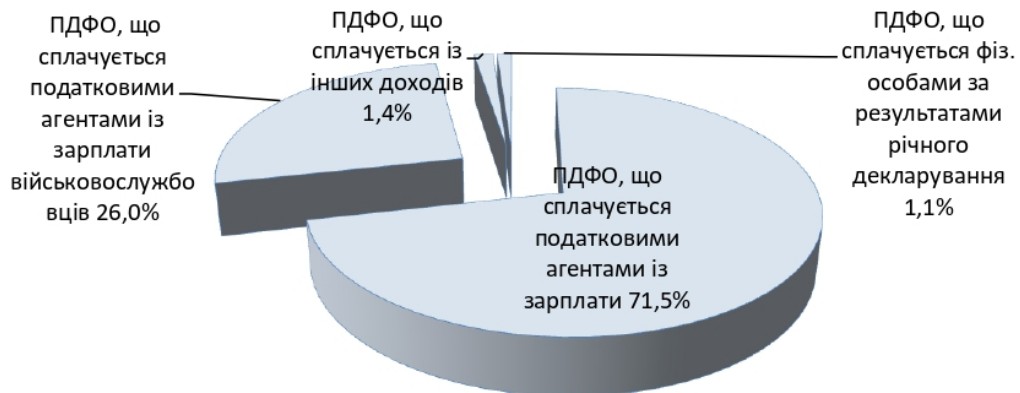
Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

У процесі аналізу показника структури податку та збору з доходів фізичних осіб, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ виявлено, що основна його частина сплачується із заробітної плати (табл. 2.9). Так, частка цього джерела доходів складала: 86,0% у 2019 р., 86,6% у 2020 р., 85,9% у 2021 р., 71,5% у 2022 р. (див. табл. 2.10). В умовах воєнного стану питома вага податку, котрий сплачується із заробітної плати знизився порівняно із попереднім роком.

Особливості надходження до бюджету податку на доходи фізичних осіб у 2022 р. полягають у зростанні обсягу надходжень по податку на доходи із

грошового забезпечення військовослужбовців та осіб рядового та начальницького складу. Таке збільшення надходжень пов'язано із підвищення оплати військовослужбовцям ЗСУ відповідно до «постанови Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [42]. Цією постановою «встановлено щомісячні додаткові виплати військовослужбовцям в розмірі 30,0 тис. грн., а для хто бере участь у бойових діях або перебуває в зоні активних бойових дій – розмір додаткової винагороди збільшується до 100,0 тис. грн. щомісячно» [42]. Як бачимо, розмір таких надходжень зріс у 2022 р. більше як 6 разів: від 72,9 млн. грн. у 2021 р. до 449,2 млн. грн. у 2022 р., при цьому їх частка досягла рівня 26,0 % (див. табл. 2.10).

Структура податку і збору на доходи фізичних осіб, що надійшли до бюджету Тернопільської МТГ в розрізі платників представлено на рис. 2.7.

Рис. 2.7. Структура податку і збору на доходи фізичних осіб, що надійшли до бюджету Тернопільської міської територіальної громади в розрізі платників у 2022 р.

Примітка. Побудовано та розраховано автором за даними [36]

Як бачимо (див. рис. 2.7), надходження податку і збору на доходи фізичних осіб до бюджету Тернопільської МТГ у 2022 р. розподілися між платниками у такому співвідношенні:

– ПДФО, що сплачується із заробітної плати – 71,5 %;

- ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців – 26,0 %;
- ПДФО, що сплачується із інших доходів – 1,4%;
- ПДФО, що сплачується за результатами декларування – 1,1 %.

Здійснимо аналіз показника динаміки надходжень податку на прибуток до бюджету Тернопільської МТГ (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Показники динаміки податку на прибуток, що надійшов до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млн. грн.	2,7	3,1	14,7	0,7
Абсолютний приріст, млн. грн.	-	0,4	11,6	-14,0
Темп зростання, %	-	114,8	474,2	4,8

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Як бачимо (табл. 2.11), обсяг податку на прибуток, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ у 2020 р. зростав: від 2,7 млн. грн. у 2019 р. до 3,1 млн. грн. у 2020 р. (темп зростання 114,8%, абсолютний приріст – 0,4 млн. грн.).

У 2021 р. обсяг податку на прибуток, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ стрімко зріс до рівня 14,7 млн. грн. у (темп зростання 474,2%, абсолютний приріст – 11,6 млн. грн.). Таке значне зростання досягнуто за рахунок зростання сплаченого податку КП «Тернопільводоканал» [40]. Хоча по КП «Об'єднання парків культури та відпочинку» знизилась надходження порівняно із 2020 р. від 0,6 млн. грн. до 0,1 млн. грн. [40].

У 2022 р. спостерігаємо різке зниження надходжень податку на прибуток до бюджету Тернопільської МТГ до рівня 0,7 млн. грн. у (темп зростання 4,7%, зниження обсягу на 14,0 млн. грн.) (табл. 2.11). Такі негативні явища зумовлені погіршенням фінансового стану підприємств у зв'язку із війною. Так, КП «Тернопільводоканал» (найбільший платник) за результатами 2022 р. отримав збитки і відповідно не сплачував податок. Також відбулось зниження обсягів сплати за рахунок «КП «Інтеравіа» (з 16,4 тис. грн. 2021 р. до

0 грн. у 2022 р.), ДП «Сервіс ТЕТ» (з 281,0 тис. грн. до 0 грн.), КП «Тернопільбудінвестзамовник (з 46,0 тис. грн. до 0 грн.)» [41].

У результаті проведеного аналізу ролі податків на доходи та прибуток у формуванні дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ виявлено, що ця група податків є доволі значимою і складала у 2019–2022 рр. 35,3–55,1% від загального обсягу доходів. Причому, 98,9–99,95% таких доходів отримано за рахунок сплати податку і збору на доходи фізичних осіб.

Враховуючи бюджетоутворюючу роль податку на доходи фізичних осіб, іншими словами, його ролі у створенні фінансової бази для фінансування освіти, охорони здоров'я, місцевої інфраструктури та соціального захисту, доцільно створити умови, які сприятимуть подоланню негативних викликів війни, розвитку економіки та створять можливості для працевлаштування населення з можливістю отримання достойної оплати праці.

2.3. Оцінка доходів місцевих бюджетів від податків на споживання та інших загальнодержавних податків

Місцеві бюджети є фінансовою основою для забезпечення розвитку територіальних громад, фінансування інфраструктурних проєктів, соціальних програм, освітньої та медичної сфери. Вчені часто називають місцеві бюджети стратегічним інструментом для досягнення економічної стабільності та соціального благополуччя. Здійснимо оцінку ролі податків на споживання та інших загальнодержавних податків у формуванні доходів місцевих бюджетів.

Із податків на споживання до місцевих бюджетів надходить лише акцизний податок. У цьому підрозділі розглянемо також надходження рентної плати та екологічного податку до бюджету Тернопільської міської територіальної громади.

Таблиця 2.12

Динаміка показника питомої ваги акцизного податку, рентної плати та екологічного податку у доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Всього доходів	2613,8	100	2442	100	3670,6	100	3139,3	100
Акцизний податок	123,2	4,7	132,3	5,4	159,5	4,3	163,3	5,2
Рентна плата	0,1	0,004	0,1	0,004	0,2	0,005	0,2	0,01
Екологічний податок	0,1	0,004	0,7	0,029	0,7	0,019	0,9	0,03

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Дослідження ролі акцизного податку дозволило науковцям зробити висновок про його значимість у формуванні місцевих бюджетів, оскільки він належить до одного із важливих джерел доходів бюджетів, котрий забезпечує їх фінансову самостійність. Ю Раделицькій вказує на особливість справляння акцизного податку, що проявляється у можливостях його отримання залежно від територіально-географічного розташування територіальної громади (наявність важливих транспортних сполучень), функціонування автозаправних станцій, котрі є основними платниками акцизного податку по реалізації підакцизних товарів. У цьому випадку надходження акцизного податку до місцевих бюджетів є джерелом доходів місцевих бюджетів, однак посилюється диференціація джерел фінансового забезпечення різних територіальних громад [43]. Тобто, акцизний податок став не лише джерелом доходів бюджетів, але й інструментом, який стимулює розвиток дорожньої інфраструктури на території громади [43].

Як стабільне джерело, яке забезпечує «диверсифікацію податкових надходжень у бюджетах територіальних громад та розширює можливості органів місцевого самоврядування для фінансування розвитку громади» [44] визначає акцизний податок В. Тропіна. І дійсно, аналіз показника питомої ваги акцизного податку, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ дозволив

виявити стабільність його надходження (див. табл. 2.12). Так, частка цього джерела доходів складала: 4,7% від загального обсягу доходів у 2019 р., 5,4% у 2020 р., 4,3% у 2021 р., 5,2% у 2022 р. (див. табл. 2.12).

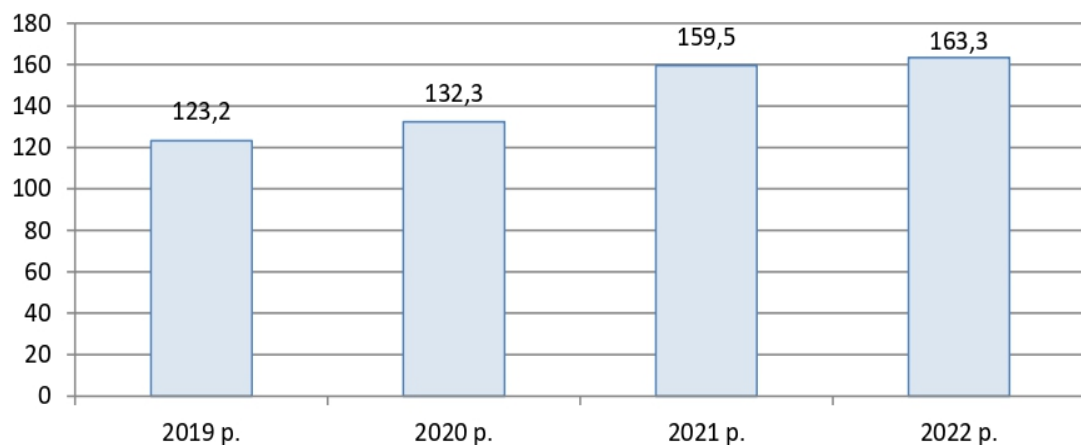
Таблиця 2.13

**Показники динаміки акцизного податку, що надійшов до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млн. грн.	123,2	132,3	159,5	163,3
Абсолютний приріст, млн. грн.	-	9,1	27,2	3,8
Темп зростання, %	-	107,4	120,6	102,4

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

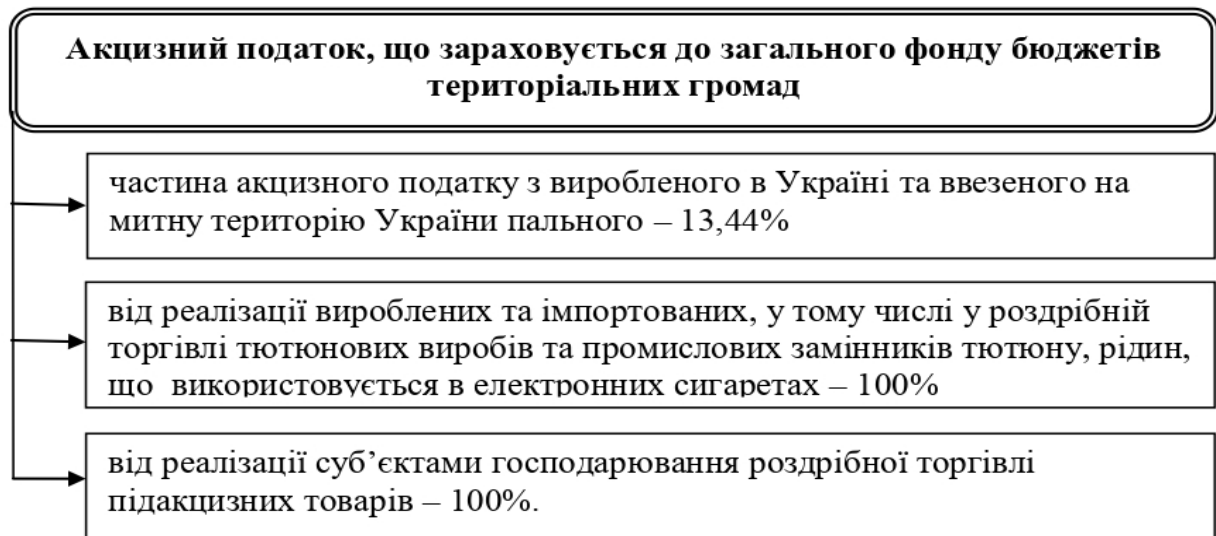
Оцінка показників динаміки акцизного податку, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ дозволяє зробити висновок про його стабільне зростання: від 123,2 млн. грн. у 2019 р. до 132,3 млн. грн. у 2020 р. (темп зростання 107,4%, абсолютний приріст – 9,1 млн. грн.); до 159,5 млн. грн. у 2021 р. (темп зростання 120,6%, абсолютний приріст – 27,2 млн. грн.); до 163,3 млн. грн. у 2022 р. (темп зростання 102,4%, абсолютний приріст – 3,8 млн. грн.) (табл. 2.13).

**Рис. 2.8. Динаміка акцизного податку, що надійшов до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр., млн. грн.**

Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Бюджетним кодексом України визначено джерела формування місцевих бюджетів за рахунок такого загальнодержавного податку як акцизний податок [28] (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Джерела формування місцевих бюджетів за рахунок акцизного податку

Складено та узагальнено автором за [28]

Розглянемо структуру акцизного податку, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Динаміка обсягу та структури акцизного податку, що надійшов до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Акцизний податок	123,2	4,7	132,3	100	159,5	100	163,3	100
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	11,5	9,3	15,2	11,5	19,3	12,1	4,2	2,6
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	47,4	38,5	53,3	40,3	65,5	41,1	25,2	15,4
Акцизний податок від реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів	64,3	52,2	63,7	48,1	74,8	46,9	133,9	82,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка структури акцизного податку, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ дозволяє зробити висновок, що найбільш значними надходженнями вирізняється податок, що пов'язаний із реалізацією суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів. Так, його частка складала: 52,2% від загального обсягу акцизного податку у 2019 р., 48,1% у 2020 р., 46,9% у 2021 р., 82,0% у 2022 р. (див. табл. 2.14). Як бачимо, обсяг та питома вага цих надходжень у 2022 р. зросла майже вдвічі, що зумовлено додатними приростами акцизу на тютюн та алкоголь.

Частка акцизного податку з ввезених в Україну підакцизних товарів, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ складала: 38,5% від загального обсягу акцизного податку у 2019 р., 40,3% у 2020 р., 41,1% у 2021 р., 15,4% у 2022 р. (див. табл. 2.14). На відміну від тенденцій акцизного податку, що пов'язаний із реалізацією підакцизних товарів, у 2022 р. обсяг та питома вага акцизного податку з ввезених в Україну підакцизних товарів знизилась майже у 3 рази (див. табл. 2.14).

Подібну тенденцію зниження у 2022 р. обсягу та питомої ваги спостерігаємо по акцизному податку з вироблених в Україні підакцизних товарів: 9,3% від загального обсягу акцизного податку у 2019 р., 11,5% у 2020 р., 12,1% у 2021 р., 2,6% у 2022 р. (див. табл. 2.14). Зниження обсягу надходжень пов'язано із запровадженням податкових пільг по акцизу з пального після початку війни.

Важливість надходження акцизного податку за пальне обґрунтував ще у довоєнний період Т. Палійчук, який розглядав його як дієвий інструмент стимулювання та боротьби з тіньовим сектором (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Акцизний податок як інструмент органів місцевого самоврядування

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [45]

Акцизний податок на пальне є дієвим інструментом стимулювання залучення інвестицій. На думку Т. Палійчук, кожна громада зацікавлена у наявності на їх території заправок оскільки це:

- сприятиме зростанню мережі заправок;
- активізуватиме будівництво доріг до заправок;
- наявність доріг та енергоносіїв створить умови для притоку інвестиційних ресурсів у громаду.

Крім того, акцизний податок на пальне є інструментом боротьби з тінізацією обігу пального. Органи місцевого самоврядування зацікавлені у зростанні надходжень, котрі мобілізуються на території громади і, відповідно, у зниженні обсягів тіньової реалізації пального. При цьому, кожен житель громади може контролювати надходження акцизного податку до бюджету, адже «акциз відображається у фіскальному чеку окремим рядком, а якщо немає чеку – не сплачено податок, не наповнюється бюджет. Кожен мешканець, який отримав чек, може бути впевнений, що кошти підуть на розвиток громади» [45].

Відповідно до Податкового кодексу України «рентна плата – загальнодержавний податок, який справляється за користування надрами для видобування корисних копалин; за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; за користування радіочастотним ресурсом України; за спеціальне використання води; за спеціальне використання лісових ресурсів; за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України» [26].

Як бачимо із показників табл. 2.12, надходження рентної плати до бюджету Тернопільської МТГ є незначними і становили: 0,004% від загального обсягу доходів у 2019 р., 0,004% у 2020 р., 0,005% у 2021 р., 0,01%. у 2022 р. (див. табл. 2.12).

Розглянемо показники динаміки рентної плати (див. табл. 2.15).

Таблиця 2.15

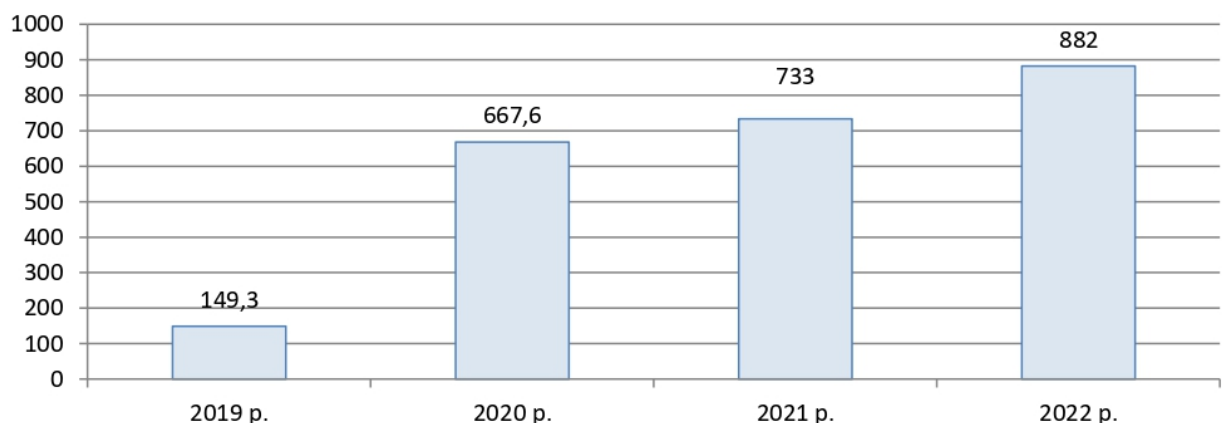
**Показники динаміки рентної плати, що надійшла до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, тис. грн.	89,1	96,9	199,2	239,3
Абсолютний приріст, млн. грн.	-	7,8	102,3	40,1
Темп зростання, %	-	108,8	205,6	120,1

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Як бачимо, обсяг рентної плати, що надходив до бюджету Тернопільської МТГ був незначним, однак стабільно зростав упродовж усього аналізованого періоду: від 89,1 тис. грн. у 2019 р. до 132,3 тис. грн. у 2020 р. (темп зростання 108,8%, абсолютний приріст – 7,8 тис. грн.); до 199,2 тис. грн. у 2021 р. (темп зростання 205,6%, абсолютний приріст – 102,3 тис. грн.); до 239 тис. грн. у 2022 р. (темп зростання 120,1%, абсолютний приріст – 40,1 тис. грн.) (табл. 2.15).

Незначними за обсягом вирізнялись надходження до бюджету Тернопільської МТГ екологічного податку: 0,004% від загального обсягу доходів у 2019 р., 0,029% у 2020 р., 0,019% у 2021 р., 0,03%. у 2022 р. (див. табл. 2.12). Динаміка обсягу екологічного податку представлена на рис. 2.11.

**Рис. 2.11. Динаміка екологічного податку, що надійшов до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади у 2019–2022 рр., тис. грн.**

Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Оцінка ролі акцизного податку, рентної плати та екологічного податку у дохідній базі бюджету Тернопільської МТГ дозволяє зробити висновок, що ці джерела не є доволі значними, але є стабільним джерелом надходжень упродовж усього аналізованого періоду. Особливо слід відмітити, що незважаючи на війну, яка негативно вплинула на фінансову основи місцевого самоврядування, вищезгадані загальнодержавні податки продемонстрували позитивну динаміку.

Висновки до розділу 2

Моніторинг надходжень загальнодержавних податків до місцевих бюджетів дозволяє зробити висновок, що вони складають переважну частину податкових надходжень та значну частину доходів місцевих бюджетів України.

Порівняльний аналіз показників структури загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ та до місцевих бюджетів України дозволив зробити наступні висновки:

– податки на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості становлять левову частку загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ та до місцевих бюджетів України (91,33% та 92,34% відповідно);

– за рахунок внутрішніх податків на товари та послуги сформовано певну частину доходів бюджету Тернопільської МТГ(8,62%) та місцевих бюджетів України (4,23%);

– рентна плата та екологічний податок несуттєво впливає на формування доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади.

У результаті проведеного аналізу ролі податків на доходи та прибуток у формуванні дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ виявлено, що ця група податків є доволі значимою і складала у 2019–2022 рр. 35,3–55,1% від

загального обсягу доходів. Причому, 98,9–99,95% таких доходів отримано за рахунок сплати податку і збору на доходи фізичних осіб.

У процесі аналізу показника структури податку та збору з доходів фізичних осіб, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ виявлено, що основна його частина сплачується із заробітної плати. Особливості надходження до бюджету податку на доходи фізичних осіб у 2022 р. полягають у зростанні обсягу надходжень по податку на доходи із грошового забезпечення військовослужбовців та осіб рядового та начальницького складу.

Оцінка ролі акцизного податку, рентної плати та екологічного податку у дохідній базі бюджету Тернопільської МТГ дозволяє зробити висновок, що ці джерела не є доволі значними, але є стабільним джерелом надходжень упродовж усього аналізованого періоду. Особливо слід відмітити, що незважаючи на війну, яка негативно вплинула на фінансову основи місцевого самоврядування, вищезгадані загальнодержавні податки продемонстрували позитивну динаміку.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЗА РАХУНОК ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Проведене дослідження ролі загальнодержавних податків у формуванні доходів місцевих бюджетів дозволило виявити, що ключове значення мають надходження, котрі формуються за рахунок податку з доходів фізичних осіб. Дійсно, оподаткування доходів громадян є одним із ключових інструментів, котрий дозволяє мобілізувати частину доходів населення до місцевих бюджетів. Завдяки цьому податку формується фінансовий ресурс, котрий є необхідним територіальним громадам для забезпечення реалізації місцевих програм. Жителі територіальної громади таким способом залучаються до розвитку місцевої інфраструктури, сприяють підвищенню фінансової спроможності територіальної громади [48].

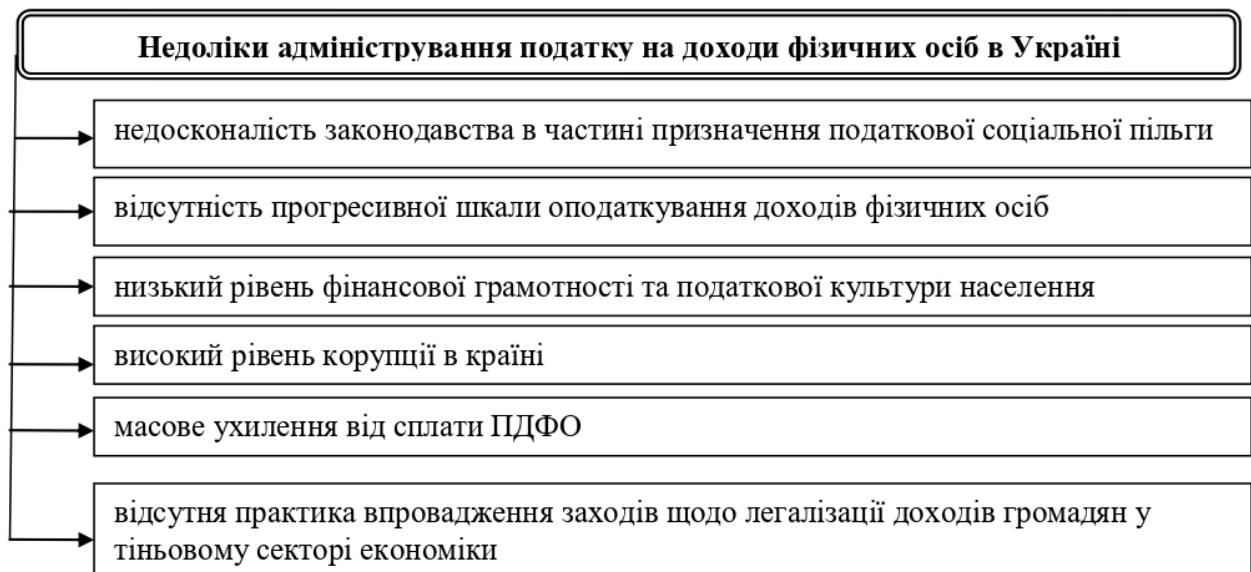
Для розвинених країн світу характерним є забезпечення значної частини доходів місцевих бюджетів за рахунок оподаткування доходів населення, що «обумовлено специфікою західної філософії податкової політики. Однією з головних функцій системи державних фінансів країн ЄС є забезпечення високих соціальних стандартів життя населення» [49]. Такий підхід до функціонування системи оподаткування доходів громадян уособлює у собі стимулюючу, регулюючу та фіскальну функції, що сприяє врахуванню загальнонаціональних та регіональних інтересів, інтересів територіальної громади при реалізації взаємозв'язків «громадянин – суспільство», «житель – територіальна громада», «територія-постачальник робочої сили – територія-реципієнт робочої сили (сфера прикладання праці)» [48], «територіальна громада – територія-сфера надання соціальних послуг» [48]. Для забезпечення ефективності вище вказаних взаємозв'язків необхідно застосувати оптимальну систему оподаткування податком з доходів фізичних осіб, яка буде здатна створити умови для формування фінансово достатніх бюджетів на усіх рівнях.

Вивчення досвіду інших країн щодо механізму справляння податку з доходів фізичних осіб сприятиме уникнення законодавчих та практичних помилок та забезпечить бюджети надійним джерелом фінансових ресурсів.

Кожній державі притаманні власні методичні підходи до формування механізму оподаткування доходів фізичних осіб, однак для всіх держав притаманна спільна мета – застосована система оподаткування має сприяти зростанню заощаджень громадян країни, котрі у подальшому будуть виступати як вагоме джерело фінансування економіки держави.

Ще у довоєнний період України взяла напрям на побудову соціально-орієнтованої економіки та інтеграцію у європейське співтовариство. Саме тому, вдосконалення вітчизняної системи оподаткування має бути спрямоване на її зближення із податковими системами європейських країн. У контексті нашого дослідження вважаємо, що удосконалення механізму оподаткування доходів громадян має особливо важливе значення, оскільки такі надходження відіграють важливу роль у наповненні бюджету, а платники – є найбільш чисельною групою.

Як свідчить практика, існуюча вітчизняна система адміністрування податку з доходів фізичних осіб містить певні недоліки (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Недоліки адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні

Складено та узагальнено автором за [50, с. 773]

Жодна країна світу не може заявити про досконалість її податкової системи, однак позитивний досвід окремих країн заслуговує на вивчення. Для розвинених європейських країн характерним є не лише високий рівень життя та доходів населення, але і високі ставки оподаткування. До переваг системи оподаткування європейських країн належить прогресивна шкала оподаткування, яка передбачає при зростанні доходу – зростання ставок податку. Ставки оподаткування не є стабільними і через певні терміни часу переглядаються та змінюються урядами країн [51, с. 577].

Вивчення досвіду зарубіжних країн у сфері оподаткування доходів фізичних осіб дозволяє зробити висновок про низький рівень ставки оподаткування в Україні (порівняно із європейськими країнами). У європейських країнах податок на доходи громадян є основним фіскальним податком, де основне податкове навантаження лягає на заможних громадян. Населення із низьким рівнем доходів сплачують невелику частку своїх доходів або взагалі не сплачують персональний податок. Такий підхід до оподаткування доходів населення демонструє ефективне застосування принципу соціальної справедливості в оподаткуванні, що пояснюється специфікою західної податкової політики. Так, однією із основних функцій системи держави в країнах ЄС є забезпечення умов високих соціальних стандартів рівня життя громадян. При цьому у багатьох країнах Європи видатки на соціальне забезпечення та соціальне страхування фінансуються за рахунок коштів, які надходять від прибуткового оподаткування громадян. Така модель системи оподаткування є економічно раціональною та соціально справедливою [51, с. 577].

Розглянемо максимальні ставки, які застосовуються при оподаткуванні доходів громадян у різних країнах світу (див. табл. 3.1). Як можемо переконатись, податкові ставки, що запроваджені у розвинених країнах є значно вищими аніж відсоткова ставка, котра застосовується в Україні (18%).

Таблиця 3.1

Максимальні ставки ПДФО у зарубіжних країнах у 2020 р. [52, с. 31]

Країна	Ставка, %
Швеція	57
Бельгія	54
Данія, Іспанія	52
Португалія	48
Великобританія, Іспанія, Німеччина, Франція	45
США	37

Ознайомлення із оподаткування доходів громадян Франції дозволило виявити, що оподаткування здійснюється за групами специфічних доходів:

- плата за роботу за наймом;
- доходи, отримані від оборотного капіталу (дивіденди і відсотки);
- доходи, отримані від торгівельної і промислової діяльності підприємств, котрі не є акціонерними товариствами;
- доходи, отримані від надання в оренду будівель або землі;
- доходи, отримані від сільськогосподарської діяльності;
- некомерційні доходи, отримані особами вільних професій.

Розрахунок обсягу сплати податку з доходів здійснюється за прогресивною шкалою (від 14% до 45%) не на фізичну особу (як в Україні), а на всю сім'ю. Максимальна ставка застосовується до доходів сім'ї обсяг яких перевищує 156 244 євро, при цьому дохід, який не оподатковується – 9964 євро на рік [50, с. 775].

Таблиця 3.2

Ставки податку на доходи фізичних осіб у Франції в 2018 р. [52, с. 31]

Річний дохід, євро	Ставка податку, %
Менше 9964	0,0
9965 - 27519	14,0
27520 - 73779	30,0
73780 - 156244	41,0
156245 та вище	45,0

Подібною до французької системи оподаткування є система оподаткування Німеччини, де податок на доходи громадян є одним із найбільших. При оподаткуванні всі платники розподіляються на податкові класи, які враховують всі види діяльності та доходів, застосовуються податкові таблиці та карти. Залежно від сімейного стану, кількості працюючих членів сім'ї, наявності дітей, всіх платників відносять шести податкових класів. У Німеччині застосовується диференційована шкала оподаткування (14–45%), неоподаткований мінімум складає 9169 євро на рік [51, с. 577].

Податок на доходи фізичних осіб, який справляється у Великій Британії становить «біля 65% від суми усіх прямих податків, що спрямовуються до бюджету країни» [52, с. 32]. До особливостей справляння цього податку належить поділ доходів на окремі частини (шедули), котрі оподатковують за окремою методикою. Ставка податки у Великій Британії є диференційованими та залежать від обсягу річних доходів і встановлені на рівні: 20%, 40%, 50%.

В Італії суб'єктами оподаткування податком на доходи фізичних осіб є як резиденти, так і нерезиденти. Оподаткуванню підлягають всі доходи резидентів (отримані на території країни чи за її межами), нерезидентів – виключно доходи, котрі отримано на території Італії. Залежно від джерела надходження доходи платників поділяють на п'ять основних груп:

- доходи, котрі отримано від земельної власності, нерухомості і здійснення сільськогосподарської діяльності;
- доходи, котрі отримано від різних видів грошової ренти (відсоткові доходи за наданими позиками, депозитними і поточними банківськими рахунками, за різними цінними паперами);
- доходи, котрі отримано від трудової діяльності;
- доходи, котрі отримано від приватних комерційних підприємств;
- доходи, котрі отримано від спекулятивного перепродажу землі, нерухомості, предметів мистецтва.

Для кожної із груп доходів встановлено ставки в межах 23–43% [51, с. 578].

Особливістю оподаткування доходів фізичних осіб у Канаді є його сплата як на федеративному рівні, так і на місцевому. На федеративному рівні встановлено не оподатковуваний мінімум у розмірі 10382 доларів на рік, інші доходи оподатковуються за 4 ставками (табл. 3.3). На місцевому рівні встановлено ставки на рівні 7–21%.

Таблиця 3.3

Ставки податку на доходи фізичних осіб у Канаді

Річний дохід, канадських доларів	Ставка податку, %
До 10382\$	0%
10 382\$–41 544\$	15%
41 545\$–83 088\$	22%
83 089\$–128 800\$	26%
128 801\$ і вище	29% (максимальна ставка)

Складено та узагальнено автором за [51, с. 578]

При встановленні ставок прибуткового податку громадян у США враховується сімейний статус і діє сім ставок податку: від 10% до 37%.

Сімейними статусами є: «одна окрема особа; подружжя із спільним декларуванням доходів, вдівець, вдова; подружжя з окремим декларуванням доходів; голова домогосподарства» [50, с. 773]. Найменша ставка (10%) встановлена при оподаткуванні доходів однієї особи якщо її дохід є нижчим за 9700 доларів на рік. Доходи подружжя із спільним декларуванням оподатковуються за ставкою 20%. Якщо доходи однієї особи перевищують 510301\$ на рік до них застосовується найвища ставка – 37%.

Система оподаткування доходів фізичних осіб розвинутих країн світу базується на усвідомленні кожним громадянином країни свого конституційного обов'язку перед державою – сплати податків. Для громадян зарубіжних країн притаманний високий рівень податкової культури, який не властивий українцям.

Підтвердженням високого рівня податкової культури є різниця у сприйнятті «податку»: у Німеччині – це підтримка, котру державі надають

громадяни; у Великобританії – це обов'язок кожного громадянина перед державою; у Франції – це обов'язкова плата громадян на користь держави.

На жаль, в Україні наші громадяни сприймають податки виключно як примусовий платіж. Спільні та відмінні риси системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та зарубіжних країнах наведено у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Спільні та відмінні риси щодо сплати ПДФО в Україні та в ЄС [51, с. 578]

Спільні риси	Відмінні риси
ПДФО застосовується в усіх країнах світу	Прогресивна шкала оподаткування доходів
Однакова сутність та риси податкових систем України та країн ЄС	Існує нульова ставка оподаткування доходів громадян за низького рівня доходів
Передбачено застосування спрощених технологій оподаткування	Правила оподаткування ПДФО в ЄС встановлюються органами місцевого самоврядування, а не на загальнодержавному рівні
Існує знижка оподатковуваного доходу – залежно від кількості дітей у сім'ї	Більшість країн ЄС стягують податки на всі доходи, отримані в країні або за її межами
Державний контроль та адміністрування	Надання соціальних пільг у справлянні ПДФО не окремим фізособам, а сім'ям
Податкові системи України та країн ЄС розвиваються під впливом економічних, соціальних і політичних процесів у тій чи іншій країні	В оподаткуванні заробітної плати, як правило, використовується прогресивна шкала, а в оподаткуванні інших доходів – пропорційні ставки
ПДФО є одним з основних джерел надходження до бюджетів	Майже у всіх країнах ЄС існує податок на розкіш
Декларування доходів громадян	
Передбачена система податкових пільг	

В Україні щорічно здійснюються заходи спрямовані на реформування та удосконалення системи оподаткування доходів населення, але, на нашу думку, доцільно продовжувати вишукувати резерви для підвищення її ефективності. Вважаємо, що покращенню економічної ситуації в Україні та збільшенню надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб сприятиме зниження податкового навантаження на незаможні верстви населення, врахування сімейного стану платників, кількості дітей чи непрацюючих, а також запровадження диференційованих ставок залежно від обсягу отриманих доходів. Враховуючи, що для незаможних громадян

заробітна плата переважно є єдиним джерелом доходу, вважаємо за необхідне запровадити неоподатковуваний мінімум замість існуючої податкової соціальної пільги. Розмір неоподаткованого мінімуму доцільно встановити у відповідності до мінімальної заробітної плати. Так, для прикладу, податкова соціальна пільга у 2023 р. складає 1342 грн. (50% від прожиткового мінімуму $2684 \times 0,5$), мінімальна заробітна плата – 6700 грн.

Реалізувати принцип соціальної справедливості можна шляхом введення прогресивної шкали оподаткування, яка передбачатиме що особи з вищим рівнем доходів сплачуватимуть більше податків. Таким чином, реформування системи оподаткування доходів громадян має передбачати одночасне встановлення мінімального рівня доходів з яких не справляється податок та запровадження диференційованих ставок, що стосуватиметься осіб з високим рівнем доходів. Пропонуємо встановити диференційовані ставки податку виходячи із мінімальної заробітної плати. Упровадження таких змін спрямоване на зниження рівня податкового навантаження на незаможні верстви населення України та зняття соціального напруження у суспільстві.

Ще одним напрямом зростання надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб є боротьба з тіньовим сектором економіки та легалізація заробітної плати, виявлення платників податків, які отримують заробітну плату «у конвертах». Заходи, спрямовані на легалізацію заробітної плати забезпечать зростання надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджетів.

Як свідчать результати опитування серед платників податків, однією із причин ухилення від сплати податків громадянами є відсутність довіри до державних інституцій, недостатня якість та обсяги суспільних послуг, котрі стосуються життєво важливих потреб громадян у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо.

На позицію приховування доходів громадянами також впливає можливість мінімізувати витрати по сплаті податків і, відповідно, збільшити власні доходи (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Втрати фізичних осіб, пов'язані з перебуванням в офіційному і «тіньовому» секторах економіки [51, с. 580]

Втрати, пов'язані із отриманням легальної зарплати	Втрати, пов'язані з перебуванням у «тіньовому» секторі економіки
1. Сума сплачених податків 2. Відчуття невідповідності сплачених податків і внесків та наданих державою послуг. 3. Втрата деяких пільг, на які особа могла претендувати, якби вона приховала частину свого доходу чи соціального стану.	1. Ризик бути покараним за приховування доходів. 2. Позбавлення участі в соціальній підтримці, за умови, якщо громадянин не знаходить спосіб користуватися благами системи, не сплачуючи внесків до цієї системи.

Як бачимо (табл. 3.5), платники податків, котрі отримують зарплату «у конвертах» мають значно меншу кількість фінансових втрат порівняно із тими хто працює в офіційному економічному секторі. Саме тому, працівникам податкової служби необхідно активізувати заходи боротьби із «тіньовими» доходами та висвітлювати результати виявлення виплати заробітної плати «у конвертах» у засобах масової інформації; пропагувати негативні наслідки приховування доходів та несплати податку на доходи фізичних осіб як наслідку нестачі бюджетних коштів для виплати допомоги соціально незахищеним верствам населення. Для успішної реалізації вищевказаних завдань доцільно зосередити увагу на дотриманні податкової дисципліни та відповідальності, які позитивно впливають на підвищення податкової культури громадян.

Підвищити рівень податкової культури громадян та змінити їх ставлення до конституційного обов'язку сплачувати податки можна досягнути шляхом:

- запровадження дієвого фіскального контролю за сплатою податків;
- встановлення значних розмірів штрафів за неофіційне працевлаштування найманих працівників;
- підвищення якості суспільних послуг, що надаються державою громадянам за рахунок сплачених податків;
- підвищення рівня фінансової грамотності та розвитку інституту податкового консультування населення;

– «підвищення іміджу податківця; подолання корупції в податковій сфері; покращення та спрощення механізму взаємодії податкових органів із платниками; подальшого впровадження електронних сервісів під час обслуговування платників» [51, с. 580].

Кожен громадянин України повинен розуміти, що сплата податку спрямована не на вилучення коштів у платників податків, а є інструментом мобілізації коштів до бюджету для надання численних суспільних послуг громадянам. Створення умов при яких буде неможливо ухилитися від сплати податків, підвищення довіри громадян до державних інституцій, відчуття соціальної справедливості та «віддачі держави у відношення до населення в контексті соціального захисту, безпеки, отримання освітніх та медичних послуг призведе до зміни філософії сплати податків та зміни ставлення податкового обов'язку не лише в окремих громадян, а і власників фірм та підприємств, які в більшості і пропагують ідею неофіційного працевлаштування та заниження рівня отримуваної заробітної плати з метою скорочення сплати податкових платежів» сприятиме зростанню доходів бюджету.

Надзвичайно важливим резервом зростання обсягів надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб є зростання інвестицій, спрямованих на розвиток економіки та створення нових робочих місць, що у свою чергу позитивно впливатиме на підвищення рівня доходів громадян,

Підсумовуючи, важливо розуміти, що не варто копіювати провідний світовий досвід і впроваджувати його в Україні, необхідно консолідувати найкращі розробки зарубіжних систем оподаткування доходів, пристосовувати їх до українських реалій, та розробляти власну ефективну, справедливую, соціально спрямовану модель системи оподаткування доходів фізичних осіб.

Висновки до розділу 3

Вивчення досвіду функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб розвинутих країн світу дозволяє зробити висновок, що вона базується на усвідомленні кожним громадянином країни свого конституційного обов'язку перед державою – сплати податків. Для громадян зарубіжних країн притаманний високий рівень податкової культури, який не властивий українцям.

Для розвинених європейських країн характерним є не лише високий рівень життя та доходів населення, але і високі ставки оподаткування. До переваг системи оподаткування європейських країн належить прогресивна шкала оподаткування, яка передбачає при зростанні доходу – зростання ставок податку.

В Україні щорічно здійснюються заходи спрямовані на реформування та удосконалення системи оподаткування доходів населення, але, на нашу думку, доцільно продовжувати вишукувати резерви для підвищення її ефективності. Вважаємо, що покращенню економічної ситуації в Україні та збільшенню надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб сприятиме зниження податкового навантаження на незаможні верстви населення, врахування сімейного стану платників, кількості дітей чи непрацюючих а також запровадження диференційованих ставок залежно від обсягу отриманих доходів.

Підвищити рівень податкової культури громадян та змінити їх ставлення до конституційного обов'язку сплачувати податки можна досягнути шляхом:

- запровадження дієвого фіскального контролю за сплатою податків;
- встановлення значних розмірів штрафів за неофіційне працевлаштування найманих працівників;
- підвищення якості суспільних послуг, що надаються державою громадянам за рахунок сплачених податків;
- підвищення рівня фінансової грамотності та розвитку інституту податкового консультування населення.

ВИСНОВКИ

Достатність доходів місцевих бюджетів, серед яких важливе місце займають податкові надходження, впливає на можливості виконання завдань і функцій, котрі здійснюють органи місцевого самоврядування. Податкові надходження місцевих бюджетів формуються переважно завдяки загальнодержавним податкам серед яких: податки на доходи фізичних осіб та на прибуток підприємств, акцизний податок, екологічний податок.

Моніторинг надходжень загальнодержавних податків до місцевих бюджетів дозволяє зробити висновок, що вони складають переважну частину податкових надходжень та значну частину доходів місцевих бюджетів України.

Перевагою загальнодержавних податків є їх менша чутливість до змін в економіці порівняно із місцевими податками, що дозволяє уникнути значних коливань у доходах місцевих бюджетів, а також забезпечити більшу стабільність у фінансовому плануванні. Крім того, саме загальнодержавні податки можуть сприяти більш рівномірному розподілу фінансових ресурсів між різними регіонами та територіальними громадами, що є надзвичайно важливим для забезпечення справедливого та однакового доступу до суспільних послуг для всіх мешканців країни незалежно від місця їх проживання.

Порівняльний аналіз показників структури загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ та до місцевих бюджетів України дозволив зробити наступні висновки:

– податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової становлять левову частку загальнодержавних податків, котрі надійшли до бюджету Тернопільської МТГ та до місцевих бюджетів України (91,33% та 92,34% відповідно);

– за рахунок внутрішніх податків на товари та послуги сформовано певну частину доходів бюджету Тернопільської МТГ(8,62%) та місцевих бюджетів України (4,23%);

– рентна плата та екологічний податок несуттєво впливає на формування доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади.

У результаті проведеного аналізу ролі податків на доходи та прибуток у формуванні дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ виявлено, що ця група податків є доволі значимою і складала у 2019–2022 рр. 35,3–55,1% від загального обсягу доходів. Причому, 98,9–99,95% таких доходів отримано за рахунок сплати податку і збору на доходи фізичних осіб.

У процесі аналізу показника структури податку та збору з доходів фізичних осіб, котрий надійшов до бюджету Тернопільської МТГ виявлено, що основна його частина сплачується із заробітної плати. Особливості надходження до бюджету податку на доходи фізичних осіб у 2022 р. полягають у зростанні обсягу надходжень по податку на доходи із грошового забезпечення військовослужбовців та осіб рядового та начальницького складу.

Оцінка ролі акцизного податку, рентної плати та екологічного податку у дохідній базі бюджету Тернопільської МТГ дозволяє зробити висновок, що ці джерела не є доволі значними, але є стабільним джерелом надходжень упродовж усього аналізованого періоду. Особливо слід відмітити, що незважаючи на війну, яка негативно вплинула на фінансову основи місцевого самоврядування, вищезгадані загальнодержавні податки продемонстрували позитивну динаміку.

Вивчення досвіду функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб розвинутих країн світу дозволяє зробити висновок, що вона базується на усвідомленні кожним громадянином країни свого конституційного обов'язку перед державою – сплати податків. Для громадян зарубіжних країн притаманний високий рівень податкової культури, який не властивий українцям.

Для розвинених європейських країн характерним є не лише високий рівень життя та доходів населення, але і високі ставки оподаткування. До переваг системи оподаткування європейських країн належить прогресивна

шкала оподаткування, яка передбачає при зростанні доходу – зростання ставок податку.

У європейських країнах податок на доходи громадян є основним фіскальним податком, де основне податкове навантаження лягає на заможних громадян. Населення із низьким рівнем доходів сплачують невелику частку своїх доходів або взагалі не сплачують персональний податок. Такий підхід до оподаткування доходів населення демонструє ефективне застосування принципу соціальної справедливості в оподаткуванні, що пояснюється специфікою західної податкової політики.

В Україні щорічно здійснюються заходи спрямовані на реформування та удосконалення системи оподаткування доходів населення, але, на нашу думку, доцільно продовжувати вишукувати резерви для підвищення її ефективності.

Вважаємо, що покращенню економічної ситуації в Україні та збільшенню надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб сприятиме:

- зниження податкового навантаження на незаможні верстви населення;
- врахування сімейного стану платників, кількості дітей чи непрацюючих;
- запровадження диференційованих ставок залежно від обсягу отриманих доходів.

Враховуючи, що для незаможних громадян заробітна плата переважно є єдиним джерелом доходу, вважаємо за необхідне запровадити неоподатковуваний мінімум замість існуючої податкової соціальної пільги. Розмір неоподаткованого мінімуму доцільно встановити у відповідності до мінімальної заробітної плати. Так, для прикладу, податкова соціальна пільга у 2023 р. складає 1342 грн. (50% від прожиткового мінімуму $2684 \times 0,5$), мінімальна заробітна плата – 6700 грн.

Реалізувати принцип соціальної справедливості можна шляхом введення прогресивної шкали оподаткування, яка передбачатиме що особи з вищим рівнем доходів сплачуватимуть більше податків. Таким чином, реформування

системи оподаткування доходів громадян має передбачати одночасне встановлення мінімального рівня доходів з яких не справляється податок та запровадження диференційованих ставок, що стосуватиметься осіб з високим рівнем доходів. Пропонуємо встановити диференційовані ставки податку виходячи із мінімальної заробітної плати. Упровадження таких змін спрямоване на зниження рівня податкового навантаження на незаможні верстви населення України та зняття соціального напруження у суспільстві.

Ще одним напрямом зростання надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб є боротьба з тіньовим сектором економіки та легалізація заробітної плати, виявлення платників податків, які отримують заробітну плату «у конвертах». Заходи, спрямовані на легалізацію заробітної плати забезпечать зростання надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджетів.

Як свідчать результати опитування серед платників податків, однією із причин ухилення від сплати податків громадянами є відсутність довіри до державних інституцій, недостатня якість та обсяги суспільних послуг, котрі стосуються життєво важливих потреб громадян у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо.

Підвищити рівень податкової культури громадян та змінити їх ставлення до конституційного обов'язку сплачувати податки можна досягнути шляхом:

- запровадження дієвого фіскального контролю за сплатою податків;
- встановлення значних розмірів штрафів за неофіційне працевлаштування найманих працівників;
- підвищення якості суспільних послуг, що надаються державою громадянам за рахунок сплачених податків;
- підвищення рівня фінансової грамотності та розвитку інституту податкового консультування населення;
- «підвищення іміджу податківця; подолання корупції в податковій сфері; покращення та спрощення механізму взаємодії податкових органів із платниками; подальшого впровадження електронних сервісів під час обслуговування платників» [51, с. 580].

Кожен громадянин України повинен розуміти, що сплата податку спрямована не на вилучення коштів у платників податків, а є інструментом мобілізації коштів до бюджету для надання численних суспільних послуг громадянам. Створення умов при яких буде неможливо ухилитися від сплати податків, підвищення довіри громадян до державних інституцій, відчуття соціальної справедливості та «віддачі держави у відношення до населення в контексті соціального захисту, безпеки, отримання освітніх та медичних послуг призведе до зміни філософії сплати податків та зміни ставлення податкового обов'язку не лише в окремих громадян, а і власників фірм та підприємств, які в більшості і пропагують ідею неофіційного працевлаштування та заниження рівня отримуваної заробітної плати з метою скорочення сплати податкових платежів» сприятиме зростанню доходів бюджету.

Надзвичайно важливим резервом зростання обсягів надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб є зростання інвестицій, спрямованих на розвиток економіки та створення нових робочих місць, що у свою чергу позитивно впливатиме на підвищення рівня доходів громадян,

Підсумовуючи, важливо розуміти, що не варто копіювати провідний світовий досвід і впроваджувати його в Україні, необхідно консолідувати найкращі розробки зарубіжних систем оподаткування доходів, пристосовувати їх до українських реалій, та розробляти власну ефективну, справедливу, соціально спрямовану модель системи оподаткування доходів фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар Г.П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 45. URL : <http://www.market-infr.od.ua/uk/45-2020>.
2. Тимошенко М. В. Роль податків в процесі формування та виконання державного бюджету України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8340>.
3. Боксгорн А.В. Адміністрування місцевих податків і зборів як об'єкт правового регулювання: дис. доктора філософії за ...081 право. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2021. 242 с.
4. Магопєць О.А. Визначення сутності поняття «податок» з урахуванням його змістовних характеристик. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2017. вип. 32. С. 160–171.
5. Паславська Р.Ю. Система адміністрування податків в Україні : дис. канд. економ. наук. ... 08.00.08. Львів, 2014. 224 с.
6. Захожай К. В., Жам О. Ю. Роль прямих та непрямих податків у формуванні доходів державного бюджету України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 8. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Piir_2019_18_12
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.
8. Магопєць О.А. Визначення сутності поняття "податок" з урахуванням його змістовних характеристик. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 32. С.160–171.

9. Фінансове право : навчальний посібник / М. Г. Волощук, Т. О. Карабін, М. В. Менджул. Вид. 3-тє, допов. та перероб. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. С. 88.
10. Становлення та розвиток податкової системи України: монографія / М. Г. Волощук, І. І. Матьола, Т. О. Карабін, О. В. Білаш. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. 172 с.
11. Податкова система: Навчальний посібник [Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.]; за ред. В.Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.
12. Податкова система України: підручник / М. В. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. П'ятаченко та ін. / за ред. В. М. Федосова. Київ: Либідь, 1994. 464 с.
13. Гарбар Ж. В., Собчук С. І. Податкові надходження у системі формування доходів бюджету. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 7. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ecfipr_2017_7\(2\)__10](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ecfipr_2017_7(2)__10)
14. Греца Я.В. Зміст, правові засоби та межі податкового планування зарубіжний досвід та українська практика : монографія. Ужгород : ТОВ "РІК-У", 2020. 420 с.
15. Хлівний В.К., Степура М.М. Суперечлива сутність податків як джерело ризиків бюджетних втрат. *Інвестиції: практика та досвід*. № 17. 2011. С.28–32.
16. Ерфан Є. А., Гук Х. Я. Загальнодержавні податки і збори як основні джерела формування державних доходів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 24. № Ч. 2. С. 9–16.
17. Оніщик Ю.В. Податок і збір як системоутворюючі категорії податкового права. *Адвокат*. 2010. № 2 (113). С. 32–35.
18. Думчиков М. О. Адміністративно-правові засади реформування системи загальнодержавних та місцевих податків і зборів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 221 с.

19. Фінансова енциклопедія / О.П. Орлюк, Л.К. Воронова, І.Б. Заверуха та ін.; за заг. ред. О.П. Орлюк. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 472 с.
20. Макогон В. Д. Податкові надходження у системі формування дохідної частини бюджету. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 41. С. 188–195.
21. Коровій В. В. Податкові надходження як складова доходів місцевих бюджетів. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 328–336. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_3_43.
22. Лучишин М. Л. Роль податків і зборів у доходах місцевих бюджетів. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2019. №2. С. 61–69.
23. Десятнюк О., Ткачик Ф. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1. С. 77–88.
24. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
25. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. № 280/97-ВР від 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
26. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
27. Класифікація доходів бюджету: Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11 (зі змінами і доповненнями). URL: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=356065&cat_id=355990
28. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
29. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон

- України № 2120-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
30. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105?page=3>
31. Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану: Закон України №2618-IX від 21.09.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2618-20#Text>
32. Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України: проект Закону України 3381-IX від 20.09.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1981089>
33. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10037&conv=9>
34. Казюк Я. Зміни до Бюджетного кодексу: аналітичний огляд Закону № 3428. 20.11.2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17486>
35. Про Державний бюджет України на 2024 рік: проект Закону України URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1986636>.
36. *Бюджет для громадян: Місцеві бюджети.* URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.
37. Волохова І. Формування доходів бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 3 (03). С. 10–15. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-3-2>.
38. Лютий І.О., Іванюк В.Е. Оподаткування доходів фізичних осіб та місцеві фінанси: суперечності й перспективи їх розв'язання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2018. № 1(196). С. 53–59.

39. Публічне представлення виконання бюджету Тернопільської МТГ за 2020 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu/>
40. Протокол про публічне представлення інформації по виконанню бюджету Тернопільської МТГ та звітів про виконання паспортів бюджетних програм головними розпорядниками бюджетних коштів за 2021 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu/>
41. Публічне представлення виконання бюджету Тернопільської МТГ за 2022 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu/>
42. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>
43. Раделицький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації. *Світ фінансів*. 2017. № 2. С. 29–41. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/viewFile/994/1002>
44. Тропіна В. Б. Акцизний податок у формуванні бюджетних ресурсів територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2022. № 8. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/420/422>
45. Палійчук Т. В. Акцизний податок на пальне як джерело формування бюджетів місцевого самоврядування в контексті реалізації бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 216–228. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-216-228>.
46. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 312 с.

47. Круковська О.В. Ключові зміни в реформуванні податкової системи України: реалії та перспективи. *Мукачівський державний університет*. 2016. № 2. С. 702–709.
48. Іванюк В.Е. Податкові преференції при оподаткуванні доходів фізичних осіб: орієнтири удосконалення. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 4. С. 52–66.
49. Мельник І.Б. Зарубіжний досвід щодо оподаткування доходів фізичних осіб URL: <http://intkonf.org/melnik-ib-zarubizhniy-dosvid-schodo-opodatkovannyadohodiv-fizichnih-osib>
50. Швець Ю.О., Бахметова Я.Ю. Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи в Україні та ЄС. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2017. № 17. С. 771–775.
51. Кміть В.М., Лазунда А.В. Перспективи і напрями вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб із використанням зарубіжного досвіду. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 37. С. 575-583
52. Дяченко О. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб в контексті реформування податкової системи України. *Економічний вісник Причорномор'я*. 2021. № 2. С. 26–37.
53. Дутова Н.В., Лесік Є.С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 1. С. 43–52.
54. Лютий І.О., Іванюк В.Е. Оподаткування доходів фізичних осіб та місцеві фінанси: суперечності й преспективи їх розв'язання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1(196). С. 53-59.
55. Грех А. Податки і збори у складі доходів місцевих бюджетів Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.). Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 242 с. С. 72–73.
56. Грех А. Досвід зарубіжних країн у сфері оподаткування доходів фізичних осіб. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць

кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 126 с.